

XIX. Yüzyıl Ortalarında Eskişehir’de Sosyal ve Ekonomik Açından Meslekler*

Metin MENEKŞE**

XIX. Yüzyıl Ortalarında Eskişehir’de Sosyal ve Ekonomik Açından Meslekler

Professions in Eskişehir in the Mid 19th Century in Terms of Social and Economical Aspects

Özet

Abstract

Bu çalışmada, kırsal veya kentsel yerleşim birimlerinin sosyo-ekonomik dokusunu en iyi gösteren unsurların başında gelen meslekler, Eskişehir örneğinde ele alınmıştır. Çalışmanın ana kaynağını, 1844-1845 yıllarında kaydı tutulan 31 adet Eskişehir Temettuat defteri oluşturmaktadır. Fertlerin sosyal ve ekonomik durumları hakkında önemli bilgiler sunan bu defterlerde, hane reisinin mesleği ile ilgili bilgiler de yazılmıştır. Bu bilgilerden hareketle ortalama 80 adet meslek tespit edilmiş ve bunlar kendi içinde tasnife tabi tutulmuştur. Neticede, XIX. yüzyıl ortalarında Eskişehir’in meslekî yapısının, sosyal ve ekonomik açıdan ortaya konulması amaçlanmıştır.

This study represents the important professions of the urban and rural regions of Eskişehir. The main sources of the study are the thirty one different Eskişehir Temettuat records from the period 1844-1845. These records include the social and economic situations of the people residing there. The information also on these records are regarding homeowners in Eskişehir during this period. According to these records there were eighty different professions which are classified in this study. As a result, the social and economic features of the professions in Eskişehir have been studied in this article.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Meslekler, Temettuat Defterleri, Sosyal ve Ekonomik

Key Words: Eskişehir, Professions, Temettuat Recordings, Social and Economical

1. Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı toplumu, genel olarak tarım toplumu olarak bilinmektedir. Özellikle köy ve çiftlik türü yerleşim birimleri söz konusu olunca tarım ve hayvancılığa dayalı cemiyet yapısından ve iş bölümünden bahsedilir (Özçelik, 2005: 14). Ancak bu genellemenin dışında kalan bölgelerin de olabileceğini unutmamak gerekir. Bu tür bölgelerde değişik meslek guruplarının varlıklarını sürdürdüğü görülmektedir. Kırsal veya kentsel yerleşim birimlerinin sosyal ve ekonomik yapısını en iyi gösteren unsurların başında gelen bu meslek guruplarına, XIX. yüzyıl ortalarında Eskişehir Kazası’nda da rastlanmaktadır. Konuya girmeden önce Eskişehir’in tarihçesine kısaca bakıldığında M.Ö. 4000’lere kadar uzandığı görülmektedir. Bölge tarihsel süreçte Türk hâkimiyetinden önce sırasıyla Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Büyük İskender, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetlerine girmiştir. Türk hâkimiyeti döneminde, öncelikle bölgede Selçuklular görülmektedir.

** Metin MENEKŞE, Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, m.menekse@mu.edu.tr

Anadolu Selçuklular döneminde, Marmara taraflarına yapılacak akınlar için bir kışlak yeri olarak kullanılmıştır. Bu devletin son dönemlerinde ise Eskişehir, Selçuklu sultanı tarafından Ertuğrulga-zî'ye verilmiş ve Osmangazi'nin Bizansa karşı ilk fütuhâtı bu bölgede gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçte devlet batıya doğru topraklarını genişlettikçe bölgenin önemi azalmıştır. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde küçük bir kaza olan Eskişehir, sahip olduğu potansiyel ile gelişme eğilimi içerisine girmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısında idari olarak Hüdâvendigâr Vilayeti Bilecik Kaymakamlığına bağlı¹ iken 1867 yılında yeni kurulan Hüdâvendigâr Vilayeti'nin Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza haline getirilmiştir.²

XIX. yüzyıl ortalarında bir kaza olan Eskişehir'de mevcut olan meslek grupları, dönemin önemli kaynakları olan Temettuât defterlerinde tespit edilmektedir. Eyalet, sancak, kaza gibi iskân merkezlerine bağlı köyler ve mahalleler, hane hane ele alınarak buralarda yaşayan hane reislerinin isimleri, yıllık kazançları, arazisi, hayvanâtı, gayrimenkûlleri ve bunların kıymeti gibi teferruatlı bilgilerin yer aldığı bu Temettuât defterleri, az da olsa H. 1256/M. 1840 yılını, genellikle de H. 1260-1261/M. 1844-1845 yılları sayımlarını kapsamaktadır. Bu defterler, Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı Devleti taşrasının sosyo-ekonomik durumunun incelenmesi açısından en önemli kaynaklardandır.³

1260-1261/1844-1845 yıllarında Temettuât kayıtları tutulan, Osmanlı Devleti'nde Hüdâvendigâr Eyaleti dâhilinde Bilecik Sancağı'na bağlı olan Eskişehir Kazası'na ait Temettuât defterleri, 26 köy ve 5 mahalleye ait toplam 31 defterden oluşmaktadır. 854 sayfa olan defterler, 2.776 haneden oluşmaktadır. Bu toplam hanenin 1.843 (%66,39) hanesi köylerde, 933(%33,61) hanesi merkez mahallelerde bulunmaktadır. Kaza'daki köyler; Kıracılık, Büğdüz, Kayı, Ilica, Danişment, Cimroz, Virancık, Karayük, Dereköy, Küplü, Kapukaya, Ağcahisar, Bozan, Bozaniç, Laçın, Muttalıp, Alpu, Gündüzler, Sepetçi, Kızılaviran, Düz, Sekiviran, Bey, Taycılar, Mayıslar, Karacaviran'dır. Mahalleleri ise Akçağlan, Paşa, Orta, Karapınar ve Dede'dir.⁴

2. Eskişehir Kazası'nda Meslekler ve Genel Dağılımlar

Çalışmanın kapsamını oluşturan bu başlık altında mahalle ve köylerdeki meslek dallarının dağılımı, bu dağılımın ne ifade ettiği ve mesleklerden halkın sağladığı kazanç ele alınacaktır. Bunun için defterlerde hane reislerinin hemen isimlerinin üzerine kaydedilmiş olan meslekleri büyük önem arz etmektedir. İstisna olarak mesleği belirtilmeyen haneye rastlanmakla birlikte çoğunlukla hanelerin uğraş alanları belirtilmiştir.

¹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836.; BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838; BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7840.

² Eskişehir tarihi hakkında detaylı bilgi için bkz. Heyet, 1982: 2814-2850; Oğuzoğlu– Emecen, 1995: 3991-401; Güneş-Yakut, 2007; Doğru, 1992; Albek, 1991.

³ Temettuât Defterleri hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Özçelik, 2005; Demir, 1999: 315–317; Öztürk, 2000: 537-590; Kütükoğlu, 1995: 395-413; Adıyeke, 2000: 769-787. Ayrıca Eskişehir Temettuât defterlerinin kullanıldığı birtakım çalışmalar da bulunmaktadır. Bkz. Yazıcı 1997; Şahin 2009.

⁴ Yerleşim birimlerine ait Temettuât defterleri hakkında bilgiler EK-1'de verilmiştir.

Tablo 1. Meslekler ve Adetleri

Meslek	Adet	Meslek	Adet	Meslek	Adet
Amele	143	Hizmetkâr	136	Nalband	1
Arabacı	1	Irgat	2	Pabuçcu	4
Asayiş Erbabı	1	İmam	33	Pazvant ⁵	1
Asker	5	İmam Vekili	3	Rençber	328
Attar	4	İmam-Hatib	3	Sakî	1
Ayak Ticareti	11	Kahveci	10	Sarrac	4
Bakkal	28	Kalaycı	1	Semerci	1
Bargirci	2	Kaldırmacı ⁶	1	Sepetçi	12
Berber	13	Kantaracı	2	Sürücü	1
Berber Çırağı	2	Kapıcı	1	Şerbetçi	2
Bostancı	14	Kasap	7	Taşçı	25
Boyacı	8	Kâtip	3	Taşçı Amelesi	35
Boyacı Şakirdi	2	Keçeci	5	Tellak	1
Börekçi	1	Kethüdâ	1	Temettuat Erbabı	2
Çıkrıkçı ⁷	1	Kiracı ⁸	7	Terzi	2
Çoban	60	Lüleci ⁹	90	Demirci	8
Çörekçi	2	Lüleci Kalfası	3	Demirci Kalfası	1
Debbağ	29	Lüleci Şakirdi	3	Demirci Şakirdi	1
Değirmenci	4	Lüleci-Ziraat Erbabı	11	Tüccar	5
Dellâl ¹⁰	1	Mağazacı	3	Tüfenkçi	2
Dikici	6	Mancınık Ustası	2	Ulema	7
Duhancı	17	Mektep Hocası	1	Yağcı	1
Eskici	6	Muhtar	18	Yoncacı	1
Hakkâk ¹¹	1	Muhzır ¹²	1	Zabıta	1
Hamamcı Katırı	2	Mukayyit ¹³	1	Ziraat Erbabı	1113
Hatip	3	Mumcu	2	Toplam	1560
Helvacı	2	Müezzin	1	Genel Toplam	2284
Helvacı Hizmetkârı	1	Nâib	3		
Toplam	370	Toplam	354		

⁵ Pazvant; Farsça bir kelime olup gece bekçisi manasına gelmektedir. Bkz. Ayverdi, 2011: 984; Rumeli'de mahalle bekçilerine verilen isim. Bkz. Ünal, 2011: 543.

⁶ Kaldırmacı; Kaldırım döşeyen kimse, Kaldırmıcılık; kaldırım yapma işi. Bkz. Ayverdi, 2011: 608.

⁷ Çıkrıkçı; 1- Çıkrık yapan veya satan kimse. 2- Çıkrığa tutarak elindeki kalemle ağaca şekil veren usta. Bkz. Ayverdi, 2011: 231.

⁸ Kiracı; Eskiden binek veya yük arabasını kiraya veren kimse anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ayverdi, 2011: 681.

⁹ Lüle taşı işleyen, ticaretini yapan kimsedir.

¹⁰ Dellâl; bir haberi, fermanı vs. duyurmak veya ticari sahada satıcı ile alıcı arasında uzlaşma sağlamakla görevli kimsedir. Bkz. Ünal, 2011: 190.

¹¹ Hakkâk; hâk eden, oyan demektir. Taşın, madenin veya tahta ve sairinin üzerine oyarak süsler yapan veya yazılar yazan sanatkarlar hakkında ve bilhassa mühür kazıcıları için kullanılmıştır. Bkz. Ünal, 2011: 284.

¹² Eskiden Şer'i mahkemelerde dava ile ilgili olanların duruşmada hazır bulunmasını sağlamakla görevli kimsedir. Bkz. Ayverdi, 2011: 846.

¹³ Bir büro veya kalemde, gelen giden evrakı kaydetmek ve kayıt işlerine bakmakla görevli kimse, kayıt memuru. Bkz. Ayverdi, 2011: 849.

Defterlerde kayda geçirilmiş olan meslekler ve bunların hane bazında adetleri yukarıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Temettuât defterlerinden tespit edilebildiği kadarıyla Eskişehir'in mahalle ve köylerinde oturan 2.776 hane sahibinden 2.284'ünün (%82) belirli bir meslek kaydının olduğu görülmektedir (Tablo.1). Buna mukâbil 492 hanenin mesleği yazılmamıştır yani hane numarası üzerinde mesleği belirtilmemiştir. Eskişehir'de farklı meslek gruplarından 80¹⁴ adet meslek görülmektedir. Mesleklerin bu kadar çeşitli olması kazanın ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Tablo 2. Meslek Grupları¹⁵

<i>Meslek Grupları</i>	<i>Sayı</i>	<i>Oran(%)</i>
Ziraat	1468	65,95
Görevliler(İdari-Dini-Güvenlik)	89	4,00
Zanaat Sahipleri	181	8,13
Diğer Meslekler	50	2,25
Esnaf Grupları	75	3,37
Emek-Yoğun Meslekleri	342	15,36
Tüccar ve Nakliyeciler	21	0,94
TOPLAM	2226	100,00

Eskişehir'de 80 adet farklı meslek kolu olmakla birlikte bu meslekleri önce genel bazı gruplar altında toplamak mümkündür. Meslekler, bu şekilde genel bir grup halinde toplanıldığında ilk sırayı 1468 (%65,95) hane ile ziraat alanında çalışanların aldığı görülmektedir. Sonrasında 342 (%15,36) hane emek-yoğun meslekleri, 181 (%8,13) hane ile zanaat sahipleri, 89 (%4,00) hane ile görevliler, 75 (%3,37) hane ile esnaf grupları, 50 (%2,25) hane ile diğer meslek grubuna girenler ve 21 (%0,94) hane ile de tüccar ve nakliyeciler gelmektedir.

Tablo 3. Meslek Gruplarının Gelirleri

<i>Meslek Grupları</i>	<i>Gelir (Kuruş)</i>	<i>Oran(%)</i>
Ziraat ile İlgili Meslek Gelirleri	4750	0,66
Görevlilerin Meslek Gelirleri(İdari-Dini-Güvenlik)	13273	1,84
Zanaat Sahiplerinin Meslek Gelirleri	290593	40,30
Diğer Mesleklerin Gelirleri	74568	11,12
Esnaf Gruplarının Meslek Gelirleri	67398	9,35
Emek-Yoğun Mesleklerinin Gelirleri	113149	15,69
Ticaret ve Nakliyecilik Meslek Gelirleri	157263	21,03
Toplam	720994	100,00

¹⁴ Tabloda 82 meslek çeşidi görülmektedir, ancak hanesine hem lüleciler hem de ziraat erbabı olarak yazılan 11 hane vardır. Bunlar zaten ayrı ayrı ele alındığı için başka bir meslek çeşidi olarak gösterilmemiştir. Aynı şekilde İmam-Hatip, 3 hanede aynı anda yazılmıştır. Dolayısıyla başka bir meslek çeşidi olarak gösterilmemiştir.

¹⁵ Meslek gruplarının tasnifinde, Temettuât defterleri çalışmalarında uzman olan Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK'in eserleri esas alınmıştır. Bkz. Özçelik, 2005a; Özçelik, 2005b.

Meslek gelirleri içerisinde özellikle zanaat sahiplerinin gelirleri %40,30 oranıyla dikkat çekmektedir. Bunu %21,81 oranıyla ticaret ve nakliyecilik meslek gelirleri, %15,69 oranıyla emek-yoğun meslek gelirleri ve %11,12 oranıyla diğer meslek gelirleri takip etmektedir.

3. Ziraat ile İlgili Meslekler

Eskişehir’de 1.468 hane reisinin ziraat ile ilgili meslek kaydının olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla toplam nüfusun %50’den fazlasının ziraat ile ilgilendiği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra meslek kaydı olmayıp ziraatla uğraşanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla ziraat alanında geçim sağlamanın Eskişehir’de yaygın olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Ziraatla İlgili Meslekler

Köy	Ziraat	Lüleci-Ziraat	Rençber	Bostancı	Yoncacı	Sürücü	Toplam	%
	Erbabı	Erbabı Birlikte						
Kıraçlık	3	0	0	0	0	0	3	0,20
Büğdüz	45	0	0	0	0	0	45	3,07
Kayı	89	0	0	0	0	0	89	6,06
Ilıca	52	0	0	0	0	0	52	3,54
Danişment	12	0	0	0	0	0	12	0,82
Cimroz	3	0	0	0	0	0	3	0,20
Virancık	2	0	0	0	0	0	2	0,14
Karayük	59	0	0	0	0	0	59	4,02
Dereköy	35	0	2	0	0	0	37	2,52
Küplü	88	0	0	0	0	0	88	5,99
Kapukaya	26	0	0	0	0	0	26	1,77
Ağcahisar	6	0	27	0	0	0	33	2,25
Bozan	0	0	132	0	0	0	132	8,99
Bozaniç	16	0	0	0	0	0	16	1,09
Laçın	58	0	0	0	0	0	58	3,95
Muttalip	69	0	0	0	0	0	69	4,70
Alpu	15	0	140	0	0	0	155	10,56
Gündüzler	95	0	0	0	0	0	95	6,47
Sepetçi	18	0	0	0	0	0	18	1,23
Kızılcaviran	37	0	0	0	0	0	37	2,52
Düz	25	0	0	0	0	0	25	1,70
Sekiviran	47	0	0	0	0	0	47	3,20
Bey	2	0	0	0	0	0	2	0,14
Taycılar	25	0	6	0	0	0	31	2,11
Mayıslar	38	0	0	0	0	0	38	2,59
Karacaviran	1	0	0	0	0	0	1	0,07
<i>Mahalle</i>								
Akçağlan	29	0	0	1	0	0	30	2,04
Paşa	81	7	4	11	0	0	103	7,02
Orta	66	4	1	1	0	0	72	4,90
Karapınar	42	0	8	0	0	0	50	3,41
Dede	29	0	8	1	1	1	40	2,72
TOPLAM	1113	11	328	14	1	1	1468	%100

Mahalle ve köylere dağılımı ise yukarıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Ziraat alanında; ziraat erbabı¹⁶, rençber, bostancı, yoncacı ve sürücü bulunmaktadır. Aynı zamanda 11 hanenin hem ziraat erbabı hem de lüleciler olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu ikili yazım her iki gruba da dâhil edilmiştir ancak genel toplama sadece bir kez alınmıştır.

Eskişehir’de ziraatla uğraşanların genel tablosuna bakıldığında ziraat alanında çalışanlardan 295 (%20,10) hane mahallelerde, 1.173(%79,90) hane ise köylerde bulunmaktadır. Mahalleler içerisinde 103 (%7,02) hane ile Paşa Mahallesi ilk sırayı almaktadır. Bunu 72 (%4,90) hane ile Orta Mahallesi takip etmektedir. Köyler içerisinde ise 155 (%10,56) kişi ile Alpu Köyü ilk sırada gelmektedir. Alpu’yu 132 (%8,99) hane ile Bozan, 95 (%6,47) hane ile Gündüzler, 89 (%6,06) hane ile Kayı ve 88 (%5,99) hane ile Küplü takip etmektedir.

Ziraat alanı içerisinde özellikle ziraat erbabı ve rençber ön plana çıkmaktadır. Ziraat erbabı, lüleciler mesleği ile birlikte yazılan 11 hane de dâhil edildiğinde 1.124 (%76,57) hane ile diğer meslekler içerisinde oldukça öndedir. Gündüzler 95 hane ile en çok ziraat erbabına sahip köy olup mahallelerden 81 hane ziraat erbabı ile Paşa Mahallesi ilk sırada gelmektedir. Rençber ise 328 (%22,34) hane ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu meslekte ilk sırayı 140 hane ile Alpu Köyü almaktadır.

Toplam 1843 hane olan köyler kendi içinde değerlendirildiğinde, toplam hanenin 1.173’ü ziraat erbabıdır. Köyler içinde ziraat erbabı bakımından 155 (%10,56) hane ile Alpu öne çıkmaktadır.

933 hane olan mahalleler kendi içinde değerlendirildiğinde, toplam hanenin 247 hanesi ziraat erbabıdır. Mahalleler içinde de 103 (%7,02) hane ile Paşa Mahallesi ilk sırada gelmektedir.

Ziraat ve hayvancılık ile ilgili meslekler içerisinde sadece bostancı mesleğinin geliri defterlere kaydedilmiştir. Diğer ziraat ve hayvancılıkla ilgili mesleklerin gelir kayıtları bulunmamaktadır.

Tablo 5. Bostancıların Gelirleri

<i>Mahalle</i>	<i>Bostancı(Kuruş)</i>	<i>%</i>
Akçağlan	400	8,42
Paşa	2750	57,89
Orta	800	16,84
Dede	800	16,84
TOPLAM	4750	%100

Bostancı olarak kayıtlı haneler sadece mahallelerde bulunmaktadır. 11 bostancı haneye sahip olan Paşa 2750 kuruş yıllık geliri ile ilk sırada gelmektedir.¹⁷ Birer bostancı hanenin bulunduğu mahallelerde elde edilen yıllık gelir Akçağlan’da 400 kuruş¹⁸, Orta¹⁹ ve Dede²⁰ mahallelerinde 800’er kuruştur.

¹⁶ Bazı defterlerde “ziraat erbabı” olarak kaydedilirken bazı defterlerde “ziraat ashâbı” olarak kaydedilmiştir.

¹⁷ Buna örnek; BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 64, Hane: 218; s. 98, Hane: 349; s. 50, Hane: 163.

¹⁸ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836, s. 33, Hane: 134.

¹⁹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7840, s. 12, Hane: 40.

²⁰ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 16023, s. 8, Hane: 28.

4. Görevlilerin Meslekleri

4.1. İdarî ve Güvenlik ile İlgili Meslekler

Her Osmanlı şehir veya kasabasında genellikle idarî alanda ve güvenlikten sorumlu görevliler bulunmuştur. XIX. yüzyıl ortalarında Eskişehir’de de bu alanda tespit edilen meslekler bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 6. İdarî ve Güvenlik ile İlgili Meslekler

Köy	Muhtar	Nâib	Asayiş Erbabı	Kethüdâ	Zabita	Pazvant	Asker	Dellal	Toplam	%
Kıraçlık	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Büğdüz	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Kayı	0	0	0	0	0	0	3	0	3	9,68
Ilıca	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Danişment	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Virancık	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Karayük	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Dereköy	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Küplü	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Ağcahisar	1	0	1	0	0	0	0	0	2	6,45
Bozan	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Laçın	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Alpu	1	0	0	1	0	0	0	0	2	6,45
Gündüzler	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Düz	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3,23
Sekiviran	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Bey	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Taycılar	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Mayıslar	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3,23
Mahalle										
Akçağlan	1	1	0	0	0	0	0	0	2	6,45
Paşa	0	2	0	0	1	0	0	1	4	12,90
Orta	0	0	0	0	0	1	0	0	1	3,23
Karapınar	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3,23
TOPLAM	18	3	1	1	1	1	5	1	31	%100

Eskişehir’de idarî ve güvenlik alanında görevliler 31 hanede görülmektedir. Bu görevliler içerisinde muhtar, nâib, asayiş erbabı, kethüdâ, zabita, pazvant, asker ve dellâl bulunmaktadır.

II. Mahmut dönemi ülke yönetiminde yapılan yeniliklerden birisi olan ve günümüzde ufak teke değişikliklerle varlığını sürdüren muhtarlık kurumu, esas olarak mahalle ve köylerde güvenliğin sağlanması amacıyla oluşturulmuş bir kurumdur. Muhtarlara gittikleri yerlerde imamlar kefil olmuştur (Çadırcı, 2007: 13-27). Eskişehir Kazası'nda 5 mahallenin 1'inde ve 26 köyün 17'sinde olmak üzere toplam 18 tane muhtar mesleği ile kayıtlı hane bulunmaktadır. Dolayısıyla 4 mahalle ve 9 köyde muhtar olarak kayıtlı hane görülmemektedir. Ancak bu mahalle ve köylere ait defterlerin sonunda bulunan mühürlerde muhtara ait mühür de bulunmaktadır. Dolayısıyla defterlerin sonunda yer alan muhtar mühüründen buralarda muhtar olduğu anlaşılmaktadır²¹.

Eskişehir'de Akçağlan'da 1, Paşa'da 2 tane olmak üzere 3 tane nâib olmasının yanı sıra birer tane de asayiş erbabı, kethüdâ, zabıta, pazvant ve dellâl bulunmaktadır. Ayrıca 5 tane asker vardır. Bunlar sayımlar esnasında askerlik görevini devam ettirmekte olduğundan hane numaralarının üzerine *Asâkir-i Nizâmiye'den*, *Asâkir-i Mansûre-i Şâhâne'den*, *Eşkinci Sipahi* gibi durumlarını belirten ibareler yazılmıştır. Buna, Kayı köyünde *Asâkir-i Mansure-i Şahâne'den* olduğu belirtilen Kara Halil oğlu Ali²² ve Mayıslar köyünde *Asâkir-i Redif'ten* olduğu belirtilen Hacı İbrahim oğlu İsmail'in oğlu Mustafa²³ örnek gösterilebilir. Bunların dışında daha önce askerlik yapıp emekli olanlar veya askerlikten ihraç edildiği için başka meslekle uğraşanlar da vardır. Örneğin Büğdüz köyünden *İvâzoğlu Osman'ın Asâkir-i Nizâmiyeden tekâüd olduğu*²⁴ belirtilmiştir. Yine Laçın köyünden *Eskicioğlu Durmuş'un Asâkir-i Redif'ten üç sene akdem ihraç edilmiş olduğu*²⁵ belirtilmiştir.

Görevliler içerisinde kethüdâ ve nâib gelirlerinin olduğu görülmektedir. Diğer idari görevde bulunanların gelirleri belirtilmemiştir. Mesela ilk defa 1826'da İstanbul'da, ardından 1833-1836 yılları arasında Anadolu'nun muhtelif yerlerinde görülen muhtarların (Çadırcı, 1970: 409-412) muhtarlık gelirlerinin defterlerde kayıtlı olmadığı görülmektedir.²⁶

Tablo 7. İdarî Görevde Bulunanların Gelirleri

Köy	Nâib (Kuruş)	Kethüdâlık(Kuruş)	Toplam (Kuruş)	%
Alpu Mahalle	0	220	220	6,18
Akçağlan	1360	0	1360	38,20
Paşa	1980	0	1980	55,62
TOPLAM	3340	220	3560	%100

²¹ Bununla ilgili örnek EK-2'de verilmiştir.

²² BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7835, s. 12, Hane: 33.

²³ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7861, s. 17, Hane: 62.

²⁴ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7834, s. 12, Hane: 35.

²⁵ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7850, s. 14, Hane: 54.

²⁶ İlber Ortaylı bu konuda, Tanzimat'tan hemen sonra köy ve mahalle muhtarlarına ve kocabaşalarına senevî 500-1000 gurusluk bir maaş bağlanması için irade-i seniyye çıktığını belirtir. Ancak uygulamada bunun bazı aksaklıklar doğurduğunu, evvelâ muhassıllıkların bunu ödemeye malî imkânlarının yetmediğini ve ayrıca birtakım yolsuz uygulamaların da olmasıyla muhtarlara maaş verilmesinden vazgeçildiğini belirtmektedir. Bkz. Ortaylı, 2011: 110-111.

Kadı vekili olan nâibler, Eskişehir’de Akçağlan Mahallesi’nde Bozanlı Ahmed Efendi,²⁷ Paşa Mahallesi’nde Ali Efendi²⁸ ve Hafız Mehmed Efendi²⁹ olmak üzere toplam 3 hanede görülmektedir. Nâiblerin elde etmiş oldukları yıllık gelir toplamı 3.340 kuruştur. Sadece Alpu’da rastlanılan kethüdâlık geliri ise yıllık 220 kuruştur. Bu kethüdânın 147 numaralı hanede kayıtlı olan Berrakoğlu Mehmed olduğu görülmektedir. Ayrıca şahsın kethüdâlığından dolayı vergi ödemediği de belirtilmiştir.³⁰

4.2. Hizmet Meslekleri

Eskişehir Kazası’nda hizmet alanında çalışan görevlilere ve memurlara defterlerde rastlanmış ve 15 hanede tespit edilmiştir. Bunlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 8. Hizmet Meslekleri

Köy	Mektep			Mukayyit-			Toplam	%
	Ulema	Hocası	Temettuât Erbabı	Kâtip	Tezkire	Muhzır		
İlica	0	1	1	0	0	0	2	13,33
Ağcahisar	1	0	0	0	0	0	1	6,67
Laçın	0	0	0	1	0	0	1	6,67
Mayıslar	0	0	1	0	0	0	1	6,67
Mahalle								0,00
Akçağlan	1	0	0	0	0	1	2	13,33
Paşa	2	0	0	0	1	0	3	20,00
Orta	2	0	0	0	0	0	2	13,33
Dede	1	0	0	2	0	0	3	20,00
TOPLAM	7	1	2	3	1	1	15	%100

Bu grup içerisinde ulema olarak kaydedilenler dikkat çekmektedir. Ulema olarak kayıtlı köylerden Ağcahisar köyünde 1 hane bulunmaktadır. Mahallelerden Akçağlan ve Dede mahallelerinde birer, Paşa ve Orta mahallelerinde ikişer hanede olmak üzere 7 hanede görülmektedir. 6 tanesinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır, sadece ulemadan oldukları belirtilmiştir. Ancak Paşa Mahallesi’nde ulema olarak kaydedilen El-hac Es-seyyid Mehmed Efendi için: “*Efendi-i mûmâileyh maaş-ı mezkûre ile hizmet-i me’ûriyet ifâ ederek dûâ-yı devâm-ı ömr-i devlet-i pâdişâhiye’ye müdâvim olduğu mukayyidlik ve tezkire hâsılâtı 1450*”³¹ şeklinde bir açıklama eklenmiştir.

Ulemadan başka 3 kâtip, 2 temettuât erbabı, 1 mektep hocası, 1 muhzır ve 1 mukayyit bulunmaktadır. Dede Mahallesi’nde bulunan 2 kâtipten birinin mahkeme kâtibi, diğerinin ise meclis kâtibi olduğu belirtilmiştir. Klasik Osmanlı yargı örgütünün önemli bir parçasını oluşturan ve Tanzi-

²⁷ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836, s. 7, Hane: 25.

²⁸ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 79, Hane: 274.

²⁹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 98, Hane: 348.

³⁰ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7852, s.43, Hane: 147.

³¹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 75, Hane: 260.

mat'ın ilânına kadar niteliğini koruyarak süregelen muhızrlık (Çadırcı, 1997: 89), sadece Akçağlan Mahallesi'nde ve 1 hanede tespit edilmiştir.

Tablo 9. Hizmet Mesleklerinin Gelirleri

<i>Köy</i>	<i>Mektep Hocası</i>	<i>Kâtip</i>	<i>Mukayyit</i>	<i>Toplam</i>
Ilıca Mahalle	1000	0	0	1000
Paşa	0	0	900	900
Dede	0	2775	0	2775
TOPLAM	1000	2775	900	4675

Eskişehir'de bu meslek grubu içerisinde gelirleri yazılanlar, mektep hocası, kâtip ve mukayyit-tir. Mektep hocasının yıllık geliri 1000 kuruş, kâtipin yıllık geliri 2.775 kuruştur ve mukayyidin yıllık geliri 900 kuruştur. Mukayyidin kaydettiği mürûr tezkiresi³² sayısı toplam 75 adettir. Bu kaydettiği evrak üzerinden gelirini sağlamıştır. Aynı zamanda mukayyit için bir senede sarf etmiş olduğu tezkire-i mürûr 700 ibaresi eklenmiştir. Bundan elde ettiği hâsılat 1050 kuruş olarak belirtilmiştir. Ancak defter-i nüfusu nazırna minhâ adı altında 525 kuruş kesilmiş, toplamda geriye 525 kuruş kalmıştır.³³

4.3. Dinî Görevde Bulunanların Meslekleri

Eskişehir Kazası'nda dinî görevde bulunanlar 43 hanede tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde 33 tane imam, 3 tane imam ve hatip birlikte yazılan, 3 tane imam vekili, 1 tane müezzin ve 3 tane hatip bulunmaktadır.

İmam, padişah beratı ile tayin edilen ve beldenin mülkî ve beledî amiri olan Kadı'nın temsilciliğini üstlenen memurdur. İmam'ın en önemli görevi; mahalle sakinlerine salınan vergilerin paylaşılması ve toplanması işini yürütmektir. Ancak II. Mahmut döneminde yapılan reformlar neticesinde mahalle ve köylerde muhtarlıklar kurulmuş, imama göre muhtar daha yetkili bir yönetici olmuştur (Ortaylı, 2011: 107-108). Eskişehir Temettuât defterlerinde 4 mahalle ve 20 köyde imam mesleği ile kayıtlı hane bulunmaktadır. Muttalip ve Taycılar'da 2'şer tane imam bulunmakta olup diğer 18 köyde birer imam bulunmaktadır. Mahallelerden Akçağlan'da 4, Paşa'da 3, Orta'da 2, Dede'de 2 imam bulunurken Karapınar Mahallesi'nde imam mesleği ile kayıtlı hane yoktur.

İmamlık mesleğine dair kaydın bulunmadığı mahalle 1 tane olup, köyler ise 6 tanedir. Bu mahalle ve köylerde imam olarak kayıtlı hane bulunmamasına rağmen muhtarlıkta olduğu gibi defter sonunda imam mührü bulunmaktadır. Dolayısıyla buralarda imamın görevli olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Bununla ilgili iki tahmin yürütülebilir; birincisi yakın köylerde tek imam görev almış olabilir,

³² Mürûr tezkiresi, yolculuk yapacakların oturdukları yerden başka bir yere giderken ilgili kişilerden aldıkları yol iznidir. Bu iznin uygulanmasının geçmişi 16.y.y.'a kadar uzanmaktadır. Öncelikle başta İstanbul olmak üzere başlıca büyük kentlere kırsal kesimden göçün denetlenmek istenmesi amacıyla uygulanmıştır. Bkz. Çadırcı, 1993: 169-182.

³³ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 75, Hane: 260.

³⁴ Bununla ilgili örnek EK-2'de verilmiştir.

ikincisi ise hane kaydı sırasında kâtib imam olan şahsın mesleğini belirtmemiş veya unutmüş olabilir. Ayrıca başka köyde kayıtlı olup, kayıtlı olmadığı çevre köyde imam olarak görev yapana da rastlanmaktadır. Mayıslar'da kayıtlı olan Şüküroğlu Ahmed Efendi için; “*merkum Eskişehir Kazası'na tâbî Küplü karyesinde imam olub bu tarafta olan emlak ve arazisi için tarh olunmuş olan vergüsü*”³⁵ şeklinde bir açıklama eklenmiştir. Buradan şahsın Mayıslar'da kayıtlı olduğu ama Küplü'de imamlık yaptığı anlaşılmaktadır. Küplü'de ise imam olarak kayıtlı başka hane görülmemektedir. Ayrıca Mayıslar'da bir imam zaten vardır.

Tablo 10. Dinî Görevde Bulunanların Meslekleri

Köy	İmam	İmam-Hatip	İmam Vekili	Müezzin	Hatip	Toplam	%
Büğdüz	1	0	0	0	0	1	2,33
Ilıca	1	0	0	0	0	1	2,33
Danişment	1	0	0	0	0	1	2,33
Virancık	1	0	0	0	0	1	2,33
Karayük	1	0	0	0	0	1	2,33
Dereköy	1	0	0	0	0	1	2,33
Küplü	1	0	0	0	0	1	2,33
Kapukaya	1	0	0	0	0	1	2,33
Ağcahisar	1	0	0	0	0	1	2,33
Bozan	1	0	0	0	1	2	4,65
Bozaniç	1	0	0	0	0	1	2,33
Laçın	1	0	0	0	0	1	2,33
Muttalip	2	0	0	0	0	2	4,65
Alpu	1	0	0	0	0	1	2,33
Gündüzler	1	0	0	0	0	1	2,33
Sepetçi	1	0	0	0	0	1	2,33
Düz	0	0	0	0	1	1	2,33
Sekiviran	1	0	0	0	0	1	2,33
Bey	1	0	0	0	0	1	2,33
Taycılar	2	0	0	0	0	2	4,65
Mayıslar	1	0	0	0	0	1	2,33
Mahalle							
Akçağlan	4	0	1	1	0	6	13,95
Paşa	3	3	1	0	0	7	16,28
Orta	2	0	1	0	0	3	6,98
Karapınar	0	0	0	0	1	1	2,33
Dede	2	0	0	0	0	2	4,65
TOPLAM	33	3	3	1	3	43	%100

³⁵ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7861, s. 19, Hane: 68.

Mahallelerde bulunan imamlardan veya hatiplerden bazılarının hangi camide görev yaptıkları belirtilmiştir. Örneğin Paşa Mahallesi'nde 280 numaralı hanede bulunan *Kasım Efendizâde el-hac Hafız Ahmed Şakir Efendi'nin Alaeddin Cami-i Şerifi imam ve hatibi olduğu*³⁶ belirtilmiştir. Yine Paşa Mahallesi'nde 287 numaralı hanede bulunan *Hacı Mehmed Efendi'nin Hatabbazarı Camiisi'nde bâ-berât-ı imam ve hatip*³⁷ olduğu belirtilmiştir. Akçağlan Mahallesi'nde ise 1 numaralı hanede bulunan *Girdav Ahmed Efendi'nin Sultan Alaeddin Cami-i Şerifi'nde imam*³⁸ olduğu, aynı zamanda 117 numaralı hanede kayıtlı olan *Değirmencizâde Hasan Efendi'nin de Çarşı Cami-i Şerifi'nde*³⁹ imam olduğu belirtilmiştir.

İmam vekili Akçağlan, Paşa ve Orta mahallelerinde birer tane olmak üzere 3 hanede görülmektedir. Paşa Mahallesi'nde 288 numaralı hanede imam vekili olan *Beğbazarî Mehmed Efendizâde Abdullah Efendi, Kurşunlu Cami-i Şerifi'nde*⁴⁰ görev yapmaktadır.

Akçağlan'da 1 hanede görülen müezzin, 72 numaralı hanede bulunan *Esseyyidoğlu Hafız Mehmed olup, Çarşı Cami-i Şerifi'nde*⁴¹ müezzinlik yaptığı görülmektedir. Hatip ise Bozan Köyü'nde 1, Düz Köyü'nde 1 ve Akçağlan Mahallesi'nde 1 tane olmak üzere toplam 3 tanedir.

Eskişehir'de dinî görevlilerin elde ettikleri yıllık gelir toplamı 8813 kuruştur. Ayrıca bir de imam tekâütlük maaşı kaydedilmiştir. Sadece Akçağlan Mahallesi'nde görülüp yıllık gelir miktarı 300 kuruştur.

Gayr-i Müslim mahalle ve köylerinde papazların kendi cemaat vakıflarından gelirleri bulunmaktadır. Oysa İslam vakıfları gerileyip çökmüşlerdir. Bu nedenle imamların yeterli ve düzenli geliri olmadığından, önce bunlara maaş vermek gerektiği üzerinde durulmuştur (Ortaylı, 2011: 110). Bu doğrultuda Eskişehir'in Temettuât defterleri kayıtlarında imamlara maaş verildiği görülmektedir. Ancak bütün mahalle ve köyler için bu geçerli değildir. Mahallelerden Orta Mahalle ve köylerden Büğdüz, Ilica, Virancık, Kapukaya, Laçın, Muttalip, Alpu, Sepetçi, köylerinde imam olarak kayıtlı hane bulunmasına rağmen, imametlik gelirine rastlanmamaktadır. Tablo 11'de görüldüğü üzere diğer imam bulunan 3 mahalle ve 13 köyde imametlik geliri bulunmaktadır ve toplam elde edilen yıllık gelir 8188 kuruştur.

³⁶ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 81, Hane: 280.

³⁷ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 83, Hane: 287.

³⁸ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836, s. 2, Hane: 1.

³⁹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836, s. 29, Hane: 117.

⁴⁰ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 83, Hane: 288.

⁴¹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7836, s. 19, Hane: 72.

Tablo 11. Dinî Görevde Bulunanların Gelirleri

Köy	İmam			Hatip	Toplam	%
	İmametlik	Tekâütlüğü	Müezzin			
Danişment	450	0	0	0	450	5,11
Karayük	500	0	0	0	500	5,67
Dereköy	600	0	0	0	600	6,81
Küplü	453	0	0	0	453	5,14
Ağcahisar	650	0	0	0	650	7,38
Bozan	500	0	0	0	500	5,67
Bozaniç	800	0	0	0	800	9,08
Gündüzler	350	0	0	0	350	3,97
Düz	300	0	0	0	300	3,40
Sekiviran	450	0	0	0	450	5,11
Bey	400	0	0	0	400	4,54
Taycılar	300	0	0	0	300	3,40
Mayıslar Mahalle	600	0	0	0	600	6,81
Akçağlan	725	300	300	0	1325	15,03
Paşa	810	0	0	0	810	9,19
Karapınar	0	0	0	25	25	0,28
Dede	300	0	0	0	300	3,40
TOPLAM	8188	300	300	25	8813	%100

Sadece Akçağlan'da bulunan müezzinin yıllık geliri 300 kuruş ve Karapınar'da görülen hatibin yıllık geliri 25 kuruştur. Hatiplik geliri oldukça düşüktür. Bu rakam büyük ihtimalle sembolik bir anlam taşımaktadır.

5. Zanaat Sahiplerinin Meslekleri

XIX. yüzyıl ortalarında zanaat sahiplerinin şehir içi sosyal ve iktisadî hayatta önemli bir yer tuttukları Temettuât defterlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Eskişehir Temettuât defterlerinde de tespit edilen 277 zanaat sahibi hane bulunmaktadır. Bu zanaat sahipleri meslek grupları içerisinde %12,13 oranına sahiptir.

5.1. Dokumacılık Meslekleri

Eskişehir Temettuât defterlerinde dokumacılık alanında 27 hane tespit edilmiştir. Bu 27 hane nin hepsi de mahallelerde bulunmaktadır. Köylerde bu meslek grubuna rastlanmamıştır.

Bu alandaki mesleklere bakıldığında mağazacı, dikici, boyacı, boyacı şakirdi, eskici ve terzi olduğu görülmektedir. Dokumacılık meslekleri içerisinde %29,63 oranıyla ilk sırada gelen boyacılar 8 hanede görülmektedir. %22 oranına sahip eskiciler ve dikiciler 6'şar hanede görülmektedir. Mağazacı 3 hanede, boyacı şakirdi ve terzi 2'şer hanede tespit edilmiştir.

Tablo 12. Dokumacılık Meslekleri

<i>Mahalle</i>	<i>Mağazacı</i>	<i>Boyacı</i>	<i>Boyacı Şakirdi</i>	<i>Eskici</i>	<i>Dikici</i>	<i>Terzi</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	1	1	1	0	0	0	3	11,11
Paşa	1	1	0	5	4	0	11	40,74
Orta	1	4	0	0	0	2	7	25,93
Dede	0	2	1	1	2		6	22,22
TOPLAM	3	8	2	6	6	2	27	%100

Eskişehir’de dokumacılık meslekleri grubundan toplam elde edilen yıllık gelir 17.092 kuruştur. Bu gelir içerisinde 5.830 (%34,11) kuruş gelir ile Dede Mahallesi dikkat çekmektedir.

Tablo 13. Dokumacılık Meslek Gelirleri

<i>Mahalle</i>	<i>Boyacı</i>	<i>Boyacı Şakirdi</i>	<i>Eskici</i>	<i>Mağazacı</i>	<i>Dikici</i>	<i>Terzi</i>	<i>Hallac</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	700			1340			246	2286	13,37
Paşa	1650		1665	50	725			4090	23,93
Orta	3770		116			1000		4886	28,59
Dede	1770	150	400		3510			5830	34,11
TOPLAM	7890	150	2181	1390	4235	1000	246	17092	%100

6 hanede görülen dikicilerin terziler ile aynı görevi yaptıkları düşünülmektedir. Dikicilerin elde ettikleri gelir toplamı 4.235 kuruştur. Özellikle Dede Mahallesi 3.510 kuruş geliri ile dikici gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir.

3 hanede görülen mağazacıların gelirleri 1.390 kuruştur. Mağazacı gelirleri içerisinde Akçağlan Mahallesi 1.340 kuruş geliri ile ilk sırada gelmektedir. Orta Mahalle’de sadece 2 hanede görülen terzilerin gelirleri ise toplam 1000 kuruştur.

Pamuğu, yünü yay ya da tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse olan hallaç (Ayverdi, 2011: 608), sadece Akçağlan Mahallesi’nde görülmektedir ve 246 kuruş gelir sağlamaktadır. Sadece mahallelerde ve 6 hanede görülen eskicilerin toplam geliri 2.181 kuruştur. 8 hanede görülen boyacıların elde ettikleri gelir ise 7.890 kuruştur.

5.2. Dericilik Meslekleri

Eskişehir’de dericilik alanında 42 hanenin olduğu görülmektedir. Bu 42 hane mahallelerde yer alıp köylerde bu meslek grubundan kimse bulunmamaktadır.

Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin sanayide kullanmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması işlemi yapan zanaatkâra debbağ adı verilmektedir (Merçil, 2000: 33). Debbağ mesleğine ilişkin Eskişehir’de 29 hanenin olduğu görülmektedir. Diğer dericilik mesleklerine göre daha ön plana çıkmaktadır.

Keçi kılından veya küçükbaş hayvanların yününden yapılan ve insanları sıcak tutması için bir çeşit sıkıştırılmış yün olan keçe işi ile uğraşan keçeciler, Eskişehir merkez mahallelerinde 5 hanede görülmektedir.

Tablo 14. Dericilik Meslekleri

<i>Mahalle</i>	<i>Pabuççu</i>	<i>Debbağ</i>	<i>Keçeci</i>	<i>Sarrac</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	1	10	1	1	13	30,95
Paşa	1	10	2	3	16	38,10
Orta	0	8	0	0	8	19,05
Karapınar	0	0	0	0	0	0,00
Dede	2	1	2	0	5	11,90
TOPLAM	4	29	5	4	42	%100

Koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse olan sarracın 4 hanede olduğu görülmektedir. Pabuççuya Dede Mahallesi'nde 2 hanede, Akçağlan ve Paşa mahallelerinde 1'er hanede olmak üzere toplam 4 hanede rastlanmaktadır.

Eskişehir'de dericilikle uğraşanların elde ettikleri yıllık gelirleri toplamı 27.860 kuruştur. Bu gelirin büyük bir kısmını 8.820 (%31,66) kuruş gelir ile Paşa Mahallesi ve 8.095 (%29,06) kuruş gelir ile Akçağlan Mahallesi oluşturmaktadır.

Tablo 15. Dericilerin Meslek Gelirleri

<i>Mahalle</i>	<i>Pabuççu</i>	<i>Debbağ</i>	<i>Keçeci</i>	<i>Sarrac</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan		6995	600	500	8095	29,06
Paşa	775	5380	695	1970	8820	31,66
Orta	1230	6135			7365	26,44
Dede	1760	570	1250		3580	12,85
TOPLAM	3765	19080	2545	2470	27860	%100

Dericilik alanında elde edilen gelirler içerisinde 19.080 kuruş yıllık geliri ile debbağlar ön plana çıkmaktadır. Keçecilerin dericilik alanında elde ettikleri yıllık gelirleri toplamı 2.545 kuruştur. Sarracların dericilik alanında elde ettikleri yıllık gelirleri toplamı 2.470 kuruştur. Pabuççuların dericilik alanında elde ettikleri yıllık gelirleri toplamı 3.765 kuruştur.

5.3. Madenciler/Madenî Eşya Üretenlerin Meslekleri

Bu meslek grubuna mensup olanların Eskişehir'de toplam 181 hane olduğu görülmektedir. Bu 181 hanenin büyük çoğunluğunu 101 hane ile lüleci (Lüleci-ziraat erbabı birlikte yazılanlar da dâhil), 35 hane ile taşçı amelesi ve 25 hane ile de taşçı oluşturmaktadır. Bunların dışında 8 tane demirci, 1 tane demirci şakirdi, 1 tane demirci kalfası, 1 tane nalbant, 2 tane tüfekçi, 1 tane kalaycı, 3 tane lüleci kalfası, 3 tane lüleci şakirdi olan hane yer almaktadır.

Madenciler ve madeni eşya üretenler meslek grubunun mahalle ve köylerde genel dağılımına bakıldığında 51 (%28,18) hane ile Paşa Mahallesi'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Sonrasında 37 (%20,44) hane ile Orta ve 27 (%14,92) hane ile Akçağlan mahalleleri gelmektedir.

Tablo 16. Madenciler/Madeni Eşya Üretenlerin Meslekleri

Köy	Demirci	Naibant	Demirci Şakirdi	Demirci Kalfası	Tüfekçi	Taşçı	Taşçı Amelesi	Kalaycı	Lüleci	Lüleci Kalfası	Lüleci Şakirdi	Lüleci-Ziraat Erbabı	Toplam	%
Büğdüz	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	3	1,66
Dere	0	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	0	7	3,87
Bozan	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	4	2,21
Gündüzler	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	12	6,63
Sepetçi	0	0	0	0	0	22	0	0	0	0	0	0	22	12,15
Kızılcaviran Mahalle	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0,55
Akçağlan	3	1	0	0	0	0	1	0	17	2	3	0	27	14,92
Paşa	2	0	0	0	2	0	6	1	33	0	0	7	51	28,18
Orta	3	0	0	0	0	0	0	0	30	0	0	4	37	20,44
Karapınar	0	0	1	1	0	0	0	0	3	0	0	0	5	2,76
Dede	0	0	0	0	0	0	4	0	7	1	0	0	12	6,63
TOPLAM	8	1	1	1	2	25	35	1	90	3	3	11	181	%100

Bu meslek grubundan sadece mahallelerde toplam 132 hane bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Özellikle 90 (%68,18) hane ile Lüleci ön plana çıkmaktadır. Lüleci-Ziraat erbabı birlikte yazılanları (11 hane) da eklersek 101 (%76,51) hane olmaktadır. Lüleçiler, lületaş işlemekle meşguldürler. Eskişehir'in simgesi olarak bilinen lületaş, "Deniz Köpüğü" olarak da adlandırılmakta ve 25-30 m. derinlikteki toprak katmanları arasında damarlar halinde bulunmaktadır⁴². Lüleçiler, Sulu ve kuru olmak üzere iki çeşit olan lületaşlarını, kuyulardan çıkarıldıktan sonra türleri ve kalitelerine göre belli sayıda sandıklara koymuşlar ve bu sandıklarla satmışlardır⁴³. Lületaşının sigara ağızlığı, pipo, biblo ve tespih gibi küçük eşyalara dönüştürülmesi özel imalathanelerde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda lületaş işletmeciliği önemli bir sektör haline dönüştürülmüştür⁴⁴. Nitekim Eskişehir'in merkez mahallelerinde bu işle uğraşanların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

⁴² Lületaş hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan biri 1173'de Anadolu'nun belli bölgelerini gezen Ali bin Ebu Bekir El-Herevi'ye aittir. El-Herevi, "İslam ülkelerinin bir köşesinde küffar sınırında bir acayip şehir" diye tanımladığı Eskişehir'in lületaşından ve ılıcası hakkında bilgi verir. Bkz. Bilim, 1999: 91; Lületaş kuru ve sulu olmak üzere iki çeşittir. Kuyuların büyük bir bölümü, Gökdere, Kızılcaören, Gündüzler, Karahöyük, Sarsu, Sepetçi, Kemikli, Margı ve Yarmalar köylerinde bulunmaktadır. Bkz. Kenan Bey (Ser Mühendis), 1329: 10.

⁴³ Bu konuda C. Texier, 1834 yılında bir sandık lületaşının 1.500 kuruş'a yani 625 frank'a satın alındığını anlatmaktadır. Bu o güne göre iyi paradır ve Osmanlı piyasasına göre 30 altın etmektedir. Ayrıca Texier, lületaşının hükümet elinden başka, dışarıda ticaretinin kesinlikle yasak olduğunu, toptan hükümetçe satılanın dışında bir parça bulup almanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Bkz. C. Texier, 2002: 336. Ayrıca lületaş ile ilgili olarak bkz. Arseven, 1966: 1245-1247.

⁴⁴ XIX. yüzyıl boyunca Almanya, Avusturya, Rusya, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Çek ve Slovakya devlet ve bölgelerde lületaş işletme yerleri açılmıştır. Sektör canlanmıştır. XIX. yüzyıl ortalarında Eskişehir'i ziyaret eden Alman Edmund Naumann, 10 bin işçinin lületaş alanında çalıştığından söz etmektedir. Sosyal ve ekonomik yaşamın canlanmasını

Mahallelerde lülecilerden sonra 11 hanede de taşçı ameleli görülmektedir. Bunlar taş ocağında amelelik yapmaktadırlar. Demircilikle uğraşan 8 demirci, 1 demirci kalfası ve 1 demirci şakirdi olmak üzere 10 hane vardır. Bunların dışında 2 tane tüfekçi, 1 kalaycı ve 1 nalbant bulunmaktadır.

Sadece köyler kendi içinde değerlendirildiğinde, özellikle taşçılık ön plana çıkmaktadır. Bu taşçılıktan kasıtın lületaşı olma ihtimali yüksektir. Taş ocağında taş hafriyatı ameleliğinde bulunanlar da bu grup içerisine girmektedir. Köyler içerisinde bu anlamda 22 (%44,90) hane ile Sepetçi ön plana çıkmakta olup bunu 12 hane ile Gündüzler takip etmektedir.

Eskişehir'de Madencilerin yıllık geliri toplam 245.641 kuruştur. Bu gelirin 181.697 (%73,97) kuruşu mahallelerden, 63.944 (%26,03) kuruşu köylerden sağlanmaktadır. Mahallelerden 75.685 (%30,81) kuruş yıllık gelir ile Paşa Mahallesi ön plana çıkarken, köylerden 14.300 (%5,82) kuruş yıllık gelir ile Gündüzler Köyü öne çıkmaktadır.

Eskişehir'de Lülecilerin elde ettikleri toplam yıllık gelir 245.641 kuruştur. Bu gelir içerisinde 62.427 kuruş gelir ile Paşa Mahallesi önemli bir paya sahiptir. Paşa'yı 51.570 kuruş gelir ile Orta Mahalle takip etmektedir.

Taş ocağında taş hafriyatı ameleliği yapanların toplam yıllık geliri 57.543,5 kuruştur. Bu meslekten olanlar mahallelerin hepsinde, köylerin bazılarında görülmektedir. Mahallelerden özellikle 5.060 kuruş geliri ile Paşa Mahallesi ilk sırada gelmektedir. Bunu 3.740 kuruş gelir ile Orta Mahalle, 3.450 kuruş gelir ile Akçağlan Mahallesi takip etmektedir.

Kömürcülük, bu işi yapan hanelerde meslek kaydı olarak yer almamış, ancak gelir olarak yazılmıştır. Kömürcülüğten elde edilen toplam yıllık gelir 12.922 kuruştur. Kömürcülüğten elde edilen gelirler sadece köylerde görülmektedir. Bu anlamda 9.876 kuruş geliri ile Küplü Köyü öne çıkmaktadır.

sağlayan lületaşı madeninin işletilmesinde devlet tekeli vardır. Lületaşı mütesellimlik ve emanet usulü ile işletilmiştir. Lületaşından alınan vergi 83300 guruşa kadar çıkmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra mali alanda yapılan düzenlemeler sonucunda, lületaşından alınacak vergi konusunda çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Lületaşı madeni işletmeciliği yapanlar, eskiden lületaşı çıkarılardan kuruşta dörder para ve bunu işledikten sonra satanlardan kuruşta beşer para öşür alındığını belirtmişlerdir. Bu konuda 1842 yılında yaptıkları itiraz olumlu sonuç vermiş, Tanzimat'tan önce kalan borçların taksitle ödenmesini ve yürürlükte olan verginin de kuruşta üç parasının affedilmesi sağlanmıştır. Ancak Tanzimat sürecinde lületaşı vergisi konusunda etkili çözümler üretilememiştir. Devlet tekeli devam etmiş ve yine iltizam usulü ile lületaşı vergisi toplanmıştır. Bkz. Bilim, 1999: 89-98.

Tablo 17. Madenciler/Madeni Eşya Üretenlerin Gelirleri

Köy	Demirci	Malband	Tüfekçi	Taşçı	Taş Hafriye Ameliği	Kömürçülük	Kömür Fırıhta	Lüleci	Lüleci Kalfesi	Lüleci Çıraklığı	Toplam	%
Büğdüz	0	0	0	1589,5	8772,5	0	0	0	0	0	10362	4,22
Ilıca	0	0	0	0	0	0	250	0	0	0	250	0,10
Karayük	0	0	0	0	700	0	0	0	0	0	700	0,28
Dereköy	0	0	0	400	9283	0	0	0	0	0	9683	3,94
Küplü	0	0	0	0	0	9876	0	0	0	0	9876	4,02
Bozan	0	0	0	0	5546	0	0	0	0	0	5546	2,26
Bozaniç	0	0	0	0	0	1150	0	0	0	0	1150	0,47
Laçın	0	0	0	0	0	180	0	0	0	0	180	0,07
Alpu	0	0	0	200	4452	0	0	0	0	0	4652	1,89
Gündüzler	0	0	0	0	14300	0	0	0	0	0	14300	5,82
Sepetçi	0	0	0	5529	0	0	0	0	0	0	5529	2,25
Sekiviran	0	0	0	0	0	1183	0	0	0	0	1183	0,48
Taycılar	0	0	0	0	0	533	0	0	0	0	533	0,22
Mahalle												
Akçağlan	1920	500	0	0	3450	0	0	25032	0	0	30902	12,58
Paşa	4060	0	2600	0	5060	0	0	62427	1538	0	75685	30,81
Orta	2300	0	0	0	3740	0	0	51570	0	0	57610	23,45
Karapınar	500	0	0	300	490	0	0	3000	0	0	4290	1,75
Dede	0	0	0	0	1750	0	0	10960	0	500	13210	5,38
TOPLAM	8780	500	2600	8018,5	57543,5	12922	250	152989	1538	500	245641	%100

Eskişehir’de mahallelerde görülen demircilerin toplam yıllık geliri 8.780 kuruştur. Mahallelerden özellikle 4.060 kuruş yıllık geliri ile Paşa Mahallesi demirci gelirleri içerisinde ilk sırada gelmektedir.

6. Diğer Meslekler

Belli bir gruba dâhil edemediğimiz bu meslek grupları içerisinde 13 hane ile berberlik ilk sırada gelmektedir. Bunların 8 tanesi mahallelerde, 5 tanesi ise köylerde. Berberlikten sonra 12 tane sepetçi, 7 tane kiracı, 4 tane değirmenci, 2 tane mancınık ustası, 2 tane kantarcı, 2 tane boyacı şakirdi, 2 tane mumcu, 2 tane berber çırağı, 1 tane kapıcı, 1 tane çıkırıkçı⁴⁵, 1 tane hakkâk, 1 tane kaldırımcı ve 1 tane de sâkî bulunmaktadır. Paşa Mahallesi’nde bulunan hakkâk, 249 numaralı hanede kayıtlı olan Himmetoğlu Ali Molla⁴⁶’dır.

⁴⁵ Çıkırık; 1-Bir ağaca istenilen yuvarlak şekli vermeye yarayan, el veya ayakla işletilir döner çarklı doğramacı alettir. 2-Çeşitli işler için kullanılan çevrildikçe üzerine ip sarılan bir silindir, bir çark ve çevirme kolundan ibaret elle işletilir alettir. Bkz. Ayverdi, 2011: 231.

⁴⁶ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 72, Hane: 249.

Tablo 18. Diğer Meslekler

Köy	Berber Çırağı	Sepetçi	Mancınık Ustası	Berber	Kapıcı	Değirmenci	Kıracı	Kaldırıcı	Çıkrıkçı	Hakkâk	Semerci	Kantaracı	Sakı	Mumcu	Toplam	%
Büğdüz	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,0
Ilıca	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4,0
Küplü	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,0
Kapukaya	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,0
Ağcahisar	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4,0
Bozan	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4,0
Gündüzler	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,0
Taycılar Mahalle	0	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	20,0
Akçağlan	2	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6	12,0
Paşa	0	0	0	2	0	1	7	1	1	1	1	1	0	2	17	34,0
Karapınar	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,0
Dede	0	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	6	12,0
TOPLAM	2	12	2	13	1	4	7	1	1	1	1	2	1	2	50	%100

Kıracı sadece Paşa mahallesinde görülmektedir. Bunların emlak, arazi, hayvanât gelirleri çok az olup, genellikle sahip oldukları beygirlerle kiracılık yapmaktadırlar. Örneğin kiracı olan Süleyman Beşeoğlu Ali'nin 40 dönüm gayr-i mezru tarlası vardır ama ziraat edememektedir. Bunun dışında bir sağman karasığırı ve üç adet beygiri vardır. Sahip olduğu bu üç adet beygir ile de kiracılık yaptığı⁴⁷ belirtilmiştir.

Zanaat grupları içerisinde verilen başlıklara dâhil edilmeyen bazı meslek gelirleri de bulunmaktadır. Bu meslek gruplarının bir kısmının toplam gelirleri 3.7670 kuruştur. Bunlar içerisinde özellikle 13 hanede görülen berberler 10.095 kuruş gelirleri ile ön plana çıkmaktadır. Berberlikten elde edilen gelirin 7.320 kuruşu mahallelerden, 2.775 kuruşu köylerden elde edilmiştir.

Taycılar'da 10 hanede, Ağcahisar'da 2 hanede olmak üzere toplam 12 hanede görülen sepetçilerin yıllık geliri 4.595 kuruştur. Bu gelirin 3.995 kuruşu Taycılar, 600 kuruşu da Ağcahisar köylerinden elde edilmiştir.

Sadece Akçağlan'da görülen hamamcılıktan elde edilen yıllık gelir miktarı 2.500 kuruştur. Paşa Mahallesi'nde 2 hanede görülen mumcuların yıllık geliri ise 2.500 kuruştur. Semerci, sadece Paşa Mahallesi'nde 1 hanede görülmektedir ve elde edilen yıllık gelir 1.110 kuruştur. Yine Paşa'da, 1 hanede görülen çıkırıkçı esnafının geliri 350 kuruştur. Binaların ahşap kısmını yapan sanatkâr olan Dülger (Ünal, 2011: s. 210) ise sadece Paşa ve Orta mahallelerinde görülmektedir. 400 kuruş Paşa

⁴⁷ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 89, Hane: 309.

Metin MENEKŞE

Mahallesi'nden, 1.425 kuruş Orta Mahallesi'nden olmak üzere dülgerlikten elde edilen toplam yıllık gelir 1.825 kuruştur.

Tablo 19. Diğer Meslek Gelirleri

Köy	Sermeci	Sepetçi	Mancınık Ustası	Yapıcı Ustası	Berber	Değirmenci	Kıroca	Kaldırımca	Hammacı	Dülgör	Kapıcı	Çıkrıkçı	Mancınıktan	Kantarcı	Mumcu	Toplam	%
İlica						600							1400			2000	5,31
Dereköy				300												300	0,80
Küplü					500											500	1,33
Kapukaya			425													425	1,13
Ağcahisar		600														600	1,59
Bozan					1400											1400	3,72
Bozaniç			300													300	0,80
Laçın			900													900	2,39
Gündüzler					875											875	2,32
Taycılar		3995														3995	10,61
Mayıslar						1500										1500	3,98
Mahalle																	
Akçağlan					1800			2500								4300	11,41
Paşa	1110				1120	1280	5150	480		400		350		560	2500	12950	34,38
Orta					1200					1425						2625	6,97
Karapınar					1900											1900	5,04
Dede					1300	1300					500					3100	8,23
TOPLAM	1110	4595	1625	300	10095	4680	5150	480	2500	1825	500	350	1400	560	2500	37670	%100

Toplam 4 hanede görülen değirmencilik yılın geliri 4.680 kuruştur. Mahallelerden Paşa Mahallesi'de 1 hane olup, değirmencilik geliri 1.280 kuruş, Dede Mahallesi'nde 2 hanede olup, değirmencilik geliri 1.300 kuruştur. Köylerden ise İlica'da 1 hanede değirmencilik olup, geliri 600 kuruştur. Mayıslar'da değirmenci mesleği ile kayıtlı bir hane belirtilmemiş olmasına rağmen değirmencilikten elde edilen yıllık gelir 1.500 kuruştur.

Mancınıkçı olarak yer alan haneler sadece İlica'da görülmektedir. Mancınıkçıların kullanmış olduğu mancınık aletinin ipekçilerin ipek böceği kozaları üstündeki ipeği söküp sarmak için kullandıkları çıkırcık özelliği taşıdığı da bilinmektedir⁴⁸. Nitekim İlica Köyü'nde de bu amaçla kullanıldığı düşünülmektedir. Çünkü İlica, harir bahçesi bulunan 12 köyden biridir. Burada 124 dönüm harir bahçesi bulunmaktadır. Dolayısıyla insanların ipek üretiminde mancınıktan faydalandıkları görülmektedir. Mancınıkçı olarak görülen 3 hane vardır. Bu hanelerden biri Kara Mustafa oğlu Molla Ali'nin kayıtlı olduğu 65 numaralı hanedir. Bu şahsın mancınıkçılıktan elde etmiş olduğu gelir 400 kuruştur.⁴⁹

⁴⁸ Mancınık, top icat edilmeden önce kale duvarlarını dövmek için ağır taş ve güllerle atmak hususunda kullanılan ağaçtan yapılmış yaylı ve kollu büyük bir harp aletidir. Mancınık aletinin bu özelliğinin yanında bir de ipekçilerin ipek böceği kozaları üstündeki ipeği söküp sarmak için kullandıkları çıkırcık özelliği taşımaktadır. 80-90 derece buhar salıveren sıcak suya atılmış kozaların çözülmesi ipliklerini parmakla tutarak bir elektrik motorunun hızla çevirdiği bu mancınığa takılır ve böcek meydana çıkıncaya kadar kozanın üstündeki ipek ona sarılır. Bkz. Arseven, 1966: s. 1278.

⁴⁹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7837, s. 19, Hane:65.

Sadece Paşa Mahallesi'nde olmak üzere Kiracı ve Kaldırımcı gelirleri bulunmaktadır. 7 hanede görülen Kiracılıktan elde edilen yıllık gelirin 5.150 kuruş olduğu görülmektedir. Bu hanelerden 120 numaralı hanede kayıtlı olan Katırcı Hasan'ın 6 tane katırı ve 4 tane beygiri⁵⁰ bulunmaktadır. Diğer hanelerde katır görülmemekle birlikte beygir ise hane başına ortalama 2 tane düşmektedir. Dolayısıyla bu şahısta yük-binek hayvanı olan katır ve beygir sayısının fazla olmasında kiracılık yapması etkili olmuştur. Kaldırımcılıktan elde edilen gelir ise 371 numaralı hanede kayıtlı olan Kaldırımcı yeğeni Ahmet'te görülmektedir ve buradan yıllık geliri 480 kuruştur.⁵¹

Eskişehir Kazası'nda ağaç ve yaprak işiyle uğraşanlardan gelir sağlayanlar bulunmaktadır. Hanelerine meslek olarak yazılmamıştır ancak gelir olarak eklenmiştir. Bu anlamda ağaç ve yaprak işlerinden elde edilen toplam yıllık gelirin 37.408 kuruş olduğu görülmektedir. Bu gelir grubu içerisinde sadece köyler yer alıp 37.408 kuruş yıllık gelire sahiptir. Köyler içerisinde özellikle Karacaviran 14.590 (%39,00) kuruş gelir ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu 9.780 (%26,14) kuruş ile Laçın ve 4.772 (%12,76) kuruş ile Sekiviran takip etmektedir.

Tablo 20. Ağaç ve Yaprak İşlerinde Çalışanların Gelirleri

Köy	Odunculuk/ Hatabilik	Kereste	Tahtacılık	Dağda Tahta Yarmak	Ağaç	Ağaç Zuhurati	Ağaç Tasarrufu	Yaprak Zuhurati	Yaprak Tasarrufu	Toplam	%
Danişment	2066	0	0	0	0	0	0	0	0	2066	5,2
Cimroz	0	3450	0	0	0	0	0	0	0	3450	9,22
Dereköy	0	0	0	300	0	0	0	0	0	300	0,80
Bozaniç	0	0	0	0	1700	0	0	0	0	1700	4,54
Laçın	0	0	0	0	1990	3790	3550	350	100	9780	26,14
Sekiviran	4772	0	0	0	0	0	0	0	0	4772	12,76
Mayıslar	0	750	0	0	0	0	0	0	0	750	2,00
Karacaviran	0	12940	1650	0	0	0	0	0	0	14590	39,00
TOPLAM	6838	17140	1650	300	3690	3790	3550	350	100	37408	%100

Tablodan da anlaşılacağı üzere bu grupta yer alan gelirlerin ortak paydası ağaçtır. Ayrı olarak ele alınan gelirler içerisinde aynı uğraşı ifade eden meslekler olabilir. Örneğin tahtacılık ve kerestecilik gibi. Bunlar defterlerde yazıldığı şekli ile burada ele alınmıştır.

Bu gelir grubu içerisinde 17.140 kuruş yıllık geliri ile kerestecilik ilk sırada gelmektedir. Bu anlamda da özellikle 12.940 kuruş gelir ile Karacaviran Köyü ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Karaca-

⁵⁰ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 37, Hane:120.

⁵¹ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7838, s. 103, Hane:371.

viran, ağaç üzerinden sağlanan kazancın çok olduğu bir yerdir. Bunu 3.450 kuruş geliri ile Cimroz ve 750 kuruş geliri ile Mayıslar takip etmektedir.

Odunculuk, Danişment ve Sekiviran olmak üzere sadece 2 köyde görülmektedir. Odunculuktan elde edilen yıllık gelir ise toplam 6838 kuruştur. Bunun 4.772 kuruşu Sekiviran, 2.066 kuruşu Danişment’den elde edilmiştir.

Sadece Karacaviran’da görülen tahtacılıktan elde edilen yıllık gelir 1.650 kuruştur. Bu gelir ke-restecilik içine katılabilir. Ayrıca dağda tahta yarmak adı altında Dereköy’de 300 kuruş gelir elde edilmiştir.

Ağaç ve yaprak esaslı elde edilen gelirlerin büyük çoğunluğu Laçin köyünde görülmektedir. Sadece ağaçtan elde edilen gelir içinde 1.700 kuruş yıllık gelir ile Bozaniç köyü yer almaktadır. Bunun dışında sadece Laçin’de, 1.990 kuruş ağaçtan, 3.790 kuruş ağaç zuhuratından, 3.550 kuruş ağaç tasarrufundan, 350 kuruş yaprak zuhuratından, 100 kuruş yaprak tasarrufundan yıllık gelir elde edilmiştir.

Eskişehir’de meslek erbabının çıraklık, şakirtlik ve kalfalık aşamalarından geçtikten sonra dükkân açtıkları veya usta oldukları anlaşılmaktadır. Çıraklık, şakirtlik ve kalfalık yapanların yıllık gelirleri toplamı 5.000 kuruştur.

Tablo 21. Çıraklık-Şakirtlik-Kalfalık Gelirleri

<i>Mahalle</i>	<i>Çıraklık</i>	<i>Şakirtlik</i>	<i>Kalfalık</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	250	1690	760	2700	54,00
Orta	0	0	1650	1650	33,00
Karapınar	0	300	350	650	13,00
TOPLAM	250	1990	2760	5000	%100

Çıraklık, şakirtlik ve kalfalık gelirlerinin tamamı Eskişehir’in sadece mahallelerinden elde edilmektedir. 2.760 kuruş yıllık geliri ile kalfalar ilk sırada gelmektedir. Bunu 1.990 kuruş yıllık geliri ile şakirtler ve 250 kuruş yıllık geliri ile çıraklar takip etmektedir. Burada sayılar ve almış oldukları rakamlar verilmediği için orantı yapmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Tablo 22. İkili Yazılan Gelirler

<i>Köy</i>	<i>Tellallık ve Şerbetçilik</i>	<i>Berberlik ve Zuhurat</i>	<i>Alışveriş ve Ağaç</i>	<i>Alışveriş ve Zuhurat</i>	<i>Hattab ve Sair</i>	<i>Attar ve Duhancılık</i>	<i>Toplam</i>
Ilıca	0	700	0	0	0	0	700
Laçin	0	0	500	950	0	0	1450
Mayıslar	0	0	0	0	700	0	700
Mahalle							
Akçağlan	600	0	0	0	0	0	600
Dede	0	0	0	0	0	120	120
TOPLAM	600	700	500	950	700	120	3570

Eskişehir Temettuât defterlerinde iki gelirin birlikte yazıldığı durumlar da görülmektedir. Bunlar; tellallık ve şerbetçilik geliri, berberlik ve zuhurat geliri, alışveriş ve ağaçtan sağlanan gelir, alışveriş ve zuhurat geliri, hattab (odunculuk) ve sair geliri ile attar ve duhancılık geliridir. Bunlardan elde edilen toplam yıllık gelir ise 3.570 kuruştur.

7. Esnaf Grupları

Osmanlı şehir ve kasabalarında sosyal ve ekonomik hayatın temelini teşkil eden esnaf, her çeşit gıda, mal imâli ve hizmeti için ayrı birimler halinde teşkilatlanmıştır (Şahin-Emecen, 1988: 290-291). Eskişehir Kazası'nda esnaf grubunun 75 hane ile %3,28'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Diğer meslek gruplarına göre oranı düşüktür.

7.1. Gıda Maddesi Satanların Meslekleri

Eskişehir Kazası'nda gıda maddesi satanların 48 hane olduğu görülmektedir. Bunun içerisinde bakkal, kasap, çörekçi, bökrekçi, attar, şerbetçi, yağcı, helvacı girmektedir. Bunlar tablo halinde şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 23. Gıda Maddesi Satanların Meslekleri

Köy	Helvacı	Helvacı Hizmetkârı	Kasap	Bakkal	Çörekçi	Bökrekçi	Attar	Şerbetçi	Yağcı	Toplam	%
Bozan Mahalle	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2,08
Akçağlan	0	1	3	5	0	0	2	1	0	12	25,00
Paşa	2	0	1	12	0	0	2	1	0	18	37,50
Orta	0	0	2	8	0	0	0	0	1	11	22,92
Karapınar	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	4,17
Dede	0	0	0	2	2	0	0	0	0	4	8,33
TOPLAM	2	1	7	28	2	1	4	2	1	48	%100

Gıda alanında mesleklere bakıldığında köylerden sadece Bozan'da kasaplık görülmektedir. Mahallelerde ise özellikle 28 (%58,33) hane ile bakkal esnafının öne çıktığı görülmektedir. Bakkalların dükkânları da defterlere kaydedilmiştir. Ardından 7 (%14,58) hane ile kasap esnafı gelmektedir. Bunların dışında 4 attar, 2 çörekçi, 2 helvacı, 2 şerbetçi, 1 helvacı hizmetkârı, 1 bökrekçi ve 1 yağcı haneleri bulunmaktadır.

Eskişehir'de gıda maddesi satanların meslek gelirleri kaydedilmiştir. Gıda maddesi hazırlayan ve üreten grubun toplam yıllık geliri 49.778 kuruştur. Bu toplam gelirin 47.863 (%96,15) kuruşu mahallelerden, 1.915 (%3,85) kuruşu köylerden sağlanmıştır. Dolayısıyla gıda maddesi üretenler ve

satanların elde ettikleri gelirler mahallelerde daha fazladır. Bu anlamda özellikle Paşa Mahallesi 17.314 (%35,14) kuruş yıllık geliri ile önemli bir yere sahiptir.

Tablo 24. Gıda Maddesi Satanların Gelirleri

<i>Köy</i>	<i>Helvacı</i>	<i>Kasap</i>	<i>Bakkal</i>	<i>Çörekçi</i>	<i>Attar</i>	<i>Kadayıfçı</i>	<i>Şerbetçi</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Dereköy	0	1415	0	0	0	0	0	1415	2,84
Bozan	0	500	0	0	0	0	0	500	1,00
Mahalle									
Akçağlan	0	4730	5465	0	1400	0	0	11595	23,29
Paşa	2880	375	12909	0	800	0	350	17314	34,78
Orta	0	1890	10664	0	440	0	0	12994	26,10
Karapınar	0	0	500	0	0	500	0	1000	2,01
Dede	0	0	1150	3810	0	0	0	4960	9,96
TOPLAM	2880	8910	30688	3810	2640	500	350	49778	%100

Gıda maddesi satanların elde ettikleri gelirler içerisinde özellikle bakkallar yıllık 30688 kuruş gelir ile dikkat çekmektedir. Kasaplık mesleğinden elde edilen yıllık gelir miktarı 8.910 kuruştur. Bu gelirin, 6.995 (%78,51) kuruşu mahallelerden, 1.915 (%21,49) kuruşu köylerden sağlanmaktadır. Dede Mahallesi'nde 2 hanede görülen Çörekçi mesleğinden elde edilen yıllık gelir 3.810 kuruştur.

Paşa ve Akçağlan mahallelerinde görülen attarların elde ettikleri yıllık gelir miktarı 2.640 kuruştur. Sadece Paşa Mahallesi'nde görülen helvacı mesleğinden elde edilen yıllık gelir miktarı 2.880 kuruştur. Kadayıfçılık mesleği, Karapınar Mahallesi'nde 1 hanede görülmektedir. Bu da 19 numaralı hanede kayıtlı olan Civelekoğlu Ahmed olup yıllık geliri 500 kuruştur.⁵²

7.2. Keyif Verici Madde Satanların Meslekleri

Bu gruba giren maddeler, tütün ve kahve çeşidinden olan maddelerdir. Toplam 27 hane bu maddelerin satışından geçimini sağlamaktadır. Bunlardan 10 hane kahveci, 17 hane ise duhancıdır.

Tablo 25. Keyif Verici Maddeler Satanların Meslekleri

<i>Mahalle</i>	<i>Kahveci</i>	<i>Duhancı</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	0	5	5	18,52
Paşa	7	6	13	48,15
Orta	2	3	5	18,52
Karapınar	0	0	0	0,00
Dede	1	3	4	14,81
TOPLAM	10	17	27	%100

Köylerde bu meslek grubuna dair bilgi yoktur. Mahallelerden ise Karapınar Mahallesi'nde bu meslekten kimse görülmemektedir. Duhancılar, yani tütün yetiştiren ve tütün satma işi ile uğraşanlar, Akçağlan Mahallesi'nde 5, Paşa Mahallesi'nde 6, Orta Mahallesi'nde 3 ve Dede Mahallesi'nde 3

⁵² BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7858, s. 7, Hane: 19.

hanede olmak üzere toplam 17 hanede görülmektedir. Kahveciler ise Paşa Mahallesi'nde 7, Orta Mahallesi'nde 2 ve Dede Mahallesi'nde 1 olmak üzere toplam 10 hane tespit edilmiştir.

Eskişehir'de keyif verici madde satanların yıllık gelirleri toplamı 17.620 kuruştur. Bunun 14.720 kuruşunu duhancı geliri, 2.900 kuruşunu kahveci geliri oluşturmaktadır.

Tablo 26. Keyif Verici Madde Satanların Gelirleri

<i>Mahalle</i>	<i>Kahveci</i>	<i>Duhancı</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Akçağlan	0	3600	3600	20,43
Paşa	2250	9270	11520	65,38
Orta	150	1350	1500	8,51
Dede	500	500	1000	5,68
TOPLAM	2900	14720	17620	%100

Kahvecilerin toplam yıllık gelirleri 2.900 kuruştur. Kahveci gelirlerinde özellikle Paşa Mahallesi 2.250 kuruş gelir ile öne çıkmaktadır. Duhancıların toplam yıllık gelirleri ise 17.620 kuruştur. Duhancılar da Paşa Mahallesi 9.270 kuruş ile ilk sırada gelmektedir.

8. Emek–Yoğun Meslekler

Emek-yoğun meslekleri içerisinde Eskişehir Kazası'nda tespit edilen 342 hane bulunmaktadır. Bu meslek grubu diğer meslek grupları içerisinde %14,97 oranına sahip olup ikinci sırada gelmektedir. Bu meslek grubu içerisinde; hizmetkâr, çoban, amele, ırgat ve tellak yer almaktadır.

Tablo 27. Emek-Yoğun Meslekleri

<i>Köy</i>	<i>Amele</i>	<i>Irgat</i>	<i>Çoban</i>	<i>Hizmetkâr</i>	<i>Tellak</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
Büğdüz	0	0	4	0	0	4	1,17
Kayı	11	0	1	0	0	12	3,51
Ilıca	0	0	0	2	0	2	0,58
Danişment	0	0	1	0	0	1	0,29
Virancık	0	0	1	0	0	1	0,29
Karayük	16	0	3	2	0	21	6,14
Dereköy	0	0	5	1	0	6	1,75
Küplü	9	0	1	1	0	11	3,22
Kapukaya	1	0	0	0	0	1	0,29
Ağcahisar	1	0	0	2	0	3	0,88
Bozan	15	0	9	29	0	53	15,50
Bozaniç	1	0	1	0	0	2	0,58
Laçın	3	0	0	3	0	6	1,75
Muttalip	0	0	0	5	0	5	1,46
Alpu	9	0	12	13	0	34	9,94
Gündüzler	0	0	0	1	0	1	0,29
Kızılcaviran	6	0	1	0	0	7	2,05
Sekiviran	0	0	2	6	0	8	2,34
Taycılar	2	0	1	1	0	4	1,17
Mayıslar	0	0	1	2	0	3	0,88
Karacaviran	0	0	2	0	0	2	0,58

Metin MENEKŞE

Mahalle	Amele	Irgat	Çoban	Hizmetkâr	Tellak	Toplam	%
Akçağlan	13	0	0	13	0	26	7,60
Paşa	26	2	4	26	0	58	16,96
Orta	16	0	8	16	1	41	11,99
Karapınar	6	0	3	4	0	13	3,80
Dede	8	0	0	9	0	17	4,97
TOPLAM	143	2	60	136	1	342	%100

Genel olarak bakıldığında işçilerin ve hizmet erbabının mahalle ve köylere yayıldığı görülmektedir. Özellikle 143 hanede görülen amele ve 136 hanede görülen hizmetkâr ön plana çıkmaktadır. Hizmetkârlar için genel olarak “şunun bunun işiyle meşgul olduğu” ibaresi düşülmüştür. Hizmetkârlar içerisinde tarım işlerinde çalışmak üzere sürekli veya mevsimlik işçilerin de yer aldığı söylenebilir. Çoban 60 hanede görülmektedir. Eskişehir’de küçükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılmaktadır. Küçükbaş hayvanları otlatmak için de çobanlar bulunmaktadır. Bu anlamda kaza genelinde Alpu, 12 hanede olmak üzere en çok çobana sahiptir.

Sadece mahalleler ele alındığında bu meslek grubundan amele ve hizmetkârın çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ameleler 69 hanede görülüp %44,52 oranına sahiptir. Hizmetkârlar ise 68 hanede görülüp %43,87 oranına sahiptir. Sonrasında 15 hane ile çoban, 2 hane ile ırgat ve 1 hane ile tellak gelmektedir.

Köyler kendi içinde değerlendirildiğinde yine amele ve hizmetkârın yanında, çoban sayısı da fazladır. Amele 74 hanede olup %39,57 oranına sahiptir. Hizmetkâr, mahallelerde olduğu gibi 68 hanede olup %36,36 oranına sahiptir. Çoban ise 45 hanede görülüp %24,06 oranına sahiptir.

Emek-yoğun meslekleri içerisinde özellikle amelelik, hizmetkârlık ve çobanlık gelirleri dikkat çekmektedir. Bunların dışında tellak, araba tamiri ve yevmiye⁵³ gelirleri görülmektedir. Bütün bunların yıllık gelirleri toplamı 113.149 kuruştur. Bu gelirin 50.960 (%45,04) kuruşu mahallelerden, 62.189 (%54,96) kuruşu köylerden sağlanmıştır.

Eskişehir’de toplam 143 hanede görülen amelelikten elde edilen toplam yıllık gelir miktarı 47.734 kuruştur. Amelelik gelirin 17.185 kuruşu mahallelerden sağlanmıştır. Mahallelerden özellikle 5.800 kuruş geliri ile Paşa Mahallesi ve 5.223 kuruş geliri ile Akçağlan Mahallesi ön plana çıkmaktadır. Köylerdeki toplam 30.549 kuruş amelelik geliri içerisinde 16.211,5 kuruş gelir ile Küplü ön plana çıkmaktadır. Küplü’yü 4.780 kuruş gelir ile Karayük ve 4.150 kuruş ile Kayı takip etmektedir.

Eskişehir Kazası’nda hizmetkârlar 136 hanede görülmektedir. Hizmetkârların toplam yıllık geliri 43.320 kuruştur. Hizmetkârların gelirlerinin 26.080 kuruşu mahallelerden sağlanmaktadır. Bu anlamda 12.060 kuruş geliri ile Paşa Mahallesi ilk sırada yer almaktadır. Bunu 6.200 kuruş gelir ile Orta ve 4.170 kuruş gelir ile Akçağlan takip etmektedir. Hizmetkârlık gelirlerinin 17240 kuruşu ise

⁵³ Yevmiye karşılığı çalışan bir gruba ödenen ücrettir. Defterlerde yıllık elde edilen tahmini gelir içerisinde verilmiştir. Ayrı bir başlık altına alınmadığından emek-yoğun meslek gelirleri içerisinde verilmesi uygun görülmüştür.

köylerden sağlanmaktadır. Köyler içerisinde 6.400 kuruş geliri ile Bozan ilk sırada gelmektedir. Bozan'dan sonra 3.810 kuruş geliri ile Alpu ve 1.900 kuruş geliri ile Sekiviran gelmektedir.

Tablo 28. Emek-Yoğun Meslek Gelirleri

Köy	Amelelik	Çobanlık	Hizmetkârlık	Tellak	Araba Tamiri	Yevmiye	Toplam	%
Büğdüz	0	1960	500	0	0	0	2460	2,17
Kayı	4150	240	0	0	0	0	4390	3,88
Ilica	0	0	250	0	0	0	250	0,22
Danışment	0	200	0	0	0	0	200	0,18
Virancık	0	310	0	0	0	0	310	0,27
Karayük	4780	1085	600	0	0	0	6465	5,71
Dereköy	300	1460	200	0	0	0	1960	1,73
Küplü	16211,5	0	300	0	0	0	16511,5	14,59
Ağcahisar	0	550	450	0	0	0	1000	0,88
Bozan	0	2200	6400	0	0	0	8600	7,60
Bozaniç	0	250	280	0	0	0	530	0,47
Laçın	0	300	600	0	0	300	1200	1,06
Muttalip	0	0	1350	0	0	0	1350	1,19
Alpu	250	3295	3810	0	0	0	7355	6,50
Kızılcaviran	3757,5	300	0	0	0	0	4057,5	3,59
Düz	0	0	200	0	0	0	200	0,18
Sekiviran	0	600	1900	0	0	0	2500	2,21
Taycılar	700	0	0	0	0	0	700	0,62
Mayıslar	0	400	400	0	0	0	800	0,71
Karacaviran	400	950	0	0	0	0	1350	1,19
Mahalle								
Akçağlan	5223	1150	4170	0	0	0	10543	9,32
Paşa	5800	1425	12060		340	0	19625	17,34
Orta	2110	3325	6200	300	0	0	11935	10,55
Karapınar	1180	855	1450	0	0	0	3485	3,08
Dede	2872	300	2200	0	0	0	5372	4,75
TOPLAM	47734	21155	43320	300	340	300	113149	%100

Çobanlar, mahallelerin hepsinde, köylerin sadece 15 tanesinde görülmektedir. Eskişehir'de çobanların elde ettikleri yıllık gelir ise toplam 21.155 kuruştur. Çobanların elde ettikleri gelirlerin 7.055 kuruşu mahallelerden sağlanmıştır. Özellikle 3.325 kuruş geliri ile Orta Mahalle ilk sırada yer almaktadır. Orta Mahalle'den hemen sonra 1.425 kuruş geliri ile Paşa ve 1.150 kuruş geliri ile de Akçağlan gelmektedir. Çobanların elde ettikleri yıllık gelirin 14.100 kuruşu ise köylerden sağlanmıştır. Köyler içerisinde 3.295 kuruş geliri ile Alpu ön plana çıkmaktadır. Alpu'yu 2.200 kuruş ile Bozan ve 1.960 kuruş geliri ile Büğdüz takip etmektedir. Hamamda çalışan işçiler olan tellakların elde ettikleri yıllık gelir 300 kuruş, araba tamirinden elde edilen yıllık gelir 340 kuruş ve yevmiye olarak kazanılan ise 300 kuruştur.

9. Ticaret ve Nakliye Meslekleri

Ticaret ve nakliyecilik alanında Eskişehir’de tespit edilen toplam 29 hane bulunmaktadır. Diğer meslek grupları içerisinde %1,18 oranıyla son sırada yer almaktadır. Dolayısıyla ticaret alanında fazla ileri gidilmediği anlaşılmaktadır. Bu meslek grubu içerisinde arabacı, kiracı, hamamcı katırı, kaldırımcı, bargirci, tüccar ve ayak⁵⁴ ticareti yer almaktadır.

Tablo 29. Ticaret ve Nakliye Meslekleri

Köy	Arabacı	Bargirci	Hamamcı Katırı	Tüccar	Ayak Ticareti	Toplam	%
Dere	0	0	0	0	3	3	14,29
Ağcahisar	0	0	0	1	0	1	4,76
Alpu	0	0	0	0	2	2	9,52
Taycılar	0	2	0	0	0	2	9,52
Mayıslar	0	0	0	1	0	1	4,76
Mahalle							0,00
Paşa	0	0	2	3	3	8	38,10
Orta	1	0	0	0	3	4	19,05
TOPLAM	1	2	2	5	11	21	%100

Ticaret ve nakliyecilik alanındaki meslekler 2 mahalle ve 4 köyde görülmektedir. Mesleklerin oranları çok olmamakla birlikte 11 hane ayak ticareti ile uğraşmaktadır. Bunun yanında 5 hanede tüccar, 2 hanede bargirci, 1 hanede hamam katırı ve 1 hanede de arabacı mesleklerine dair kayıtlar bulunmaktadır.

Ayak ticareti ile uğraşanlar mahallelerde 6, köylerde 5 hane olmak üzere toplam 11 hanede görülmektedir. Toprağın hammaddesini teşkil ettiği bardak ticareti yapmaktadırlar. Bunların ziraat, hayvanât gelirleri yok denecek kadar az olup yapmış oldukları ticaretten gelirleri çoktur. Örneğin Orta mahallesinde ayak ticareti ile uğraşan Mihaliçli Molla Ahmed’in ticaretinden geliri 1.200 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁵⁵

Eskişehir’de ticaret gelirleri içerisinde; ticaret, ayak ticareti, sairinden ticaret, zuhurattan ticaret, ağaç ticareti, yaprak ve sairinden ticaret, hatab ve kömür ticareti, lületaşı müşterek ticareti, kil ve tuz furuhtu gelirleri bulunmaktadır. Elde edilen yıllık gelir mahallelerde 46818 (%69,95) kuruş, köylerde 20.116 (%30,05) kuruş olmak üzere toplam 66.934 kuruştur.

Mesleği tüccar olarak belirtilen hanelerden 3 hane Paşa Mahallesi’nde, 1 hane Ağcahisar ve 1 hane de Mayıslar Köyü’nde bulunmaktadır. Paşa Mahallesi’nde ticaret geliri görülürken Ağcahisar ve Mayıslar köylerinde ticaret geliri görülmemektedir.

⁵⁴ Burada geçen “ayak” kelimesi 1- “çanak, su bardağı”, 2- “kadeh, içki bardağı” anlamlarına gelmektedir. Bkz. Parlatur, 2011: 124.

⁵⁵ BOA., ML. VRD. TMT. d., no: 7840, s. 33, Hane: 122.

Tablo 30. Ticaret Gelirleri

Köy	Ticaret	Ayak Ticareti	Sairinden Ticareti	Zuhurattan Ticaret	Ağaç Ticareti	Yaprak ve Sairden Ticaret	Hatab ve Kömür Ticareti	Lületaş Müşterek Ticareti	Kil ve Tuz Ticareti	Tuz Furuhtu	Toplam	%
Ilıca	0	0	1500	220	0	0	3300	0	0	0	5020	7,50
Cimroz	350	0	0	0	0	0	0	0	0	0	350	0,52
Laçın	0	0	0	500	3090	300	0	0	0	0	3890	5,81
Alpu	0	1100	0	0	0	0	0	0	0	0	1100	1,64
Sepetçi	3000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3000	4,48
Sekiviran	3002	0	1424	0	0	0	0	0	0	0	4426	6,61
Bey	1610	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1610	2,41
Taycılar Mahalle	0	0	720	0	0	0	0	0	0	0	720	1,08
Akçağlan	3000	0	6600	0	0	0	0	0	0	0	9600	14,34
Paşa	11180	4960	5060	0	0	0	0	4400	1110	0	26710	39,90
Orta	0	2200	7908	0	0	0	0	0	0	400	10508	15,70
TOPLAM	22142	8260	23212	720	3090	300	3300	4400	1110	400	66934	%100

Paşa Mahallesi'nde ticaretten elde edilen yıllık gelir 11.180 kuruştur. Akçağlan Mahallesi'nde ise ticaretten elde edilen yıllık gelir 3.000 kuruştur.

Ticaret gelirin olduğu köylerden 3.000 kuruş yıllık geliri ile Sepetçi ilk sırada gelmektedir. Sepetçi'de sadece 1 hanede ticaret geliri olup, bu hanenin mesleğinin ziraat erbabı olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Sekiviran'da 2 hanede ticaret geliri olup bu hanelerin ziraat erbabı oldukları görülmektedir. Ticaretten yıllık gelirleri 3.002 kuruştur. Bey Köyü'nde 3 hanede görülmektedir. 1 hanenin ziraat erbabı olduğu belirtilmiş, diğer 2 hanenin meslekleri yazılmamıştır. Bu hanelerin yıllık ticaret geliri 1.610 kuruştur. Cimroz köyünde tek hanede ticaret geliri görülmektedir ve elde edilen yıllık gelir 350 kuruştur.

Sairden ticaret olarak elde edilen yıllık gelir 23.212 kuruştur. Bu gelirin 19.568 kuruşu mahallelerden sağlanmaktadır. Mahalleler içerisinde 7908 kuruş geliri ile Orta Mahalle ilk sırada gelmektedir. Bunu 6.600 kuruş gelir ile Akçağlan ve 5.060 kuruş gelir ile Paşa takip etmektedir. Sairden ticaret gelirlerinin 3.644 kuruşu köylerden sağlanmaktadır. 1.500 kuruş geliri ile Ilıca ön plandadır. Bunu 1.424 kuruş ile Sekiviran ve 720 kuruş ile Taycılar takip etmektedir.

Ayak ticaretinden elde edilen yıllık gelir toplamı 8.260 kuruştur. Bunun 4.960 kuruşu Paşa Mahallesi'nden ve 2.200 kuruşu Orta Mahalle'den olmak üzere toplam 7.160 kuruşu mahallelerden sağlanmıştır. Köylerde ayak ticareti ile ilgili gelirin Alpu'da olduğu görülmektedir. Burada ticaretten elde edilen yıllık gelir toplamı ise 1.100 kuruştur.

Zuhurattan ticaret geliri yıllık 720 kuruştur. Sadece Laçın'de görülen ağaç ticaretinden elde edilen gelir 3090 kuruş ve yaprak ve sairden ticaret 300 kuruştur. Ilıca'da görülen hatab ve kömür ticaretinden elde edilen gelir 3.300 kuruştur. Lüle Taşı müşterek ticareti ise Paşa Mahallesi'nde görülüp elde edilen yıllık gelir 4.400 kuruştur.⁵⁶ Son olarak kil ve tuz ticaretinden elde edilen yıllık gelir 1.110 kuruş ve tuz fûruhtundan elde edilen yıllık gelir 400 kuruştur.

Tablo 31. Nakliyecilik Geliri

Köy	Arabacı(Kuruş)	Toplam	%
Büğdüz	1481	1481	1,75
Kayı	30583	30583	36,11
Karayük	600	600	0,71
Dereköy	2460	2460	2,90
Ağcahisar	15333	15333	18,10
Bozan	1060	1060	1,25
Gündüzler	25783	25783	30,44
Kızılcaviran	3842	3842	4,54
Taycılar	3490	3490	4,12
Mahalle			
Paşa	67	67	0,08
TOPLAM	84699	84699	%100

Nakliyecilik alanında köylerin ön plana çıktığı görülürken, bu anlamda 9 köyde bulunan arabacılar elde ettikleri 84.699 kuruş yıllık gelir ile dikkat çekmektedir. Bunun büyük bir bölümünü 30.583 (%36,11) kuruş gelir ile Kayı ve 25.783 (30,44) kuruş gelir ile Gündüzler oluşturmaktadır. Bu iki köyün arabacılık gelirlerinde %50'den fazla bir oranı oluşturduğu görülmektedir.

10. Sonuç

1844-1845 yıllarında Hüdâvendigâr Vilayeti dâhilinde Bilecik Sancağı'na bağlı bir kaza durumunda olan Eskişehir'in idari sınırları içerisinde 5 mahalle ve 26 köy olup toplam 2.776 hane bulunmaktadır. Bu hanelerin varlığından bizi haberdar eden Temettuât defterleri, sosyal ve ekonomik anlamda önemli bilgiler içermekle birlikte defterlerde, hane reisi esas alınmış ve hanede bulunan diğer bireyler kayda geçirilmemiştir.

⁵⁶ XIX. yüzyılda Avrupa'nın çeşitli kentlerinde açılan atölyeler, bunları işleyen ve pazarlayan firmalar dolayısıyla oluşan canlı bir lületaşı endüstrisi ve ticareti Eskişehir'deki üretimi de canlandırmıştır. Nitekim bunun sonucu olarak XIX. yüzyılda lületaşı ocakları Eskişehir civarında çok geniş bir alana yayılmıştır. 1850'lerde buralarda çalışan işçilerin sayısının 10.000'den fazla olduğu görülmektedir. Lületaşı sektörünün giderek değer kazanması bunda etkili olmuştur. Bilgi için bkz. Bilim, 1999: s. 94.

Defterlerde hane reislerinin mal varlığı ve yıllık kazancı ile birlikte yıllık ödediği vergi de kaydedilmiştir. Bu yönüyle bölgenin ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Hane reislerinin adları, lakapları ve çalışmamızın konusunu teşkil eden meslekleri ise sosyal anlamda defterleri önemli kılmaktadır. Ayrıca meslek kayıtları sadece sosyal değil ekonomik anlamda da kayda değerdir.

İncelenen Eskişehir Temettuât defterlerinde çeşitli meslek dallarına rastlanmıştır. Köylerde çobancılık, ziraat erbabı gibi daha çok tarıma, hayvancılığa dayalı mesleklerin öne çıktığı, şehirlerde berber, kasap, bakkal gibi zanaat ve esnaf gruplarının daha çok yer aldığı tespit edilmiştir. Özellikle zanaat gruplarının önemli miktarda senelik kazancının olduğu görülmüştür. Nitekim XIX. Yüzyıl ortalarında Eskişehir’de, meslek gruplarından elde edilen gelirin ziraat alanında elde edilen gelirden sonra ikinci sırada geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bu da mesleklerin Eskişehir’in ekonomisinde ne kadar önemli bir paya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Defterlerde mesleği belirtilmeyen haneler 492 hane bulunmaktadır. Bunlarda genel olarak bir hastalık halinin veya askerlik gibi bir görevin olduğu görülmüştür. Bu şekilde durumu bildiren kayıtlar düşülmüştür. Buna karşılık meslek kaydı tutulan hanelerde (2.284 hane) 80 çeşit meslek tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde, mümkün mertebe birbiriyle uyumlu, bir tasnif ve ekonomiye katkılarına göre bir sıralama yapıldığında zanaat sahipleri 290.593 (%40,30) kuruş gelirleri ile dikkat çekmektedir. Bunu, 157.263 (%21,03) kuruş gelir ile tüccarlar ve nakliyeciler, 113.149 kuruş (%15,69) gelir ile emek-yoğun meslekleri ile uğraşanlar ve 74.568 kuruş (%11,12) gelir ile diğer meslek gelirleri olarak adlandırılan sınıf içindeki yer alan meslek sahipleri takip etmektedir. Ayrıca esnaf gruplarının meslek gelirleri 67.398 kuruş (%9,35), Görevlilerin meslek gelirleri 13.273 kuruş (%1,84) ve son olarak da ziraatla uğraşanların meslek gelirleri 4.750 kuruş (%0,66) olarak tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), *Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemî Defterleri* (ML. VRD. TMT. d.. no: 7833.; no: 7834.; no: 7835.; no: 7836.; no: 7837.; no: 7838.; no: 7839.; no: 7840.; no: 7841.; no: 7842.; no: 7843.; no: 7844.; no: 7845.; no: 7846.; no: 7847.; no: 7848.; no: 7849.; no: 7850.; no: 7851.; no: 7852.; no: 7853.; no: 7854.; no: 7855.; no: 7856.; no: 7857.; no: 7859.; no: 7860.; no: 7861.; no: 7862.; no: 7858.; no: 16023.

Diğer Kaynaklar

Adıyke, N. (2000). Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri’, OTAM, Sayı: 11, Ankara, s. 769-787.

Albek, S. (1991). Dorylaion’dan Eskişehir’e, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, No:89, Eskişehir.

Arseven, C. E. (1966). Sanat Ansiklopedisi, Cilt III, MEB Yayınları, İstanbul.

Ayverdi, İ. (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

- Bilim, C. (1999).** Deniz Köpüğü, Lületaşı, OTAM, S. 8, Ankara, s. 89-97.
- Çadırcı, M. (1993).** Tanzimat Dönemi'nde Çıkarılan Men'i Mürûr ve Pasaport Nizamnameleri, TTK Belgeler, Cilt XV, Sayı: 19, Ankara.
- Çadırcı, M. (1970).** Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme, Belleten, XXXIV/135, TTK Yayınları, Ankara, s. 409-412.
- Çadırcı, M. (1997).** Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı, TTK Yayınları, Ankara.
- Demir, İ. (1999).** Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri, Osmanlı, Cilt VI, Ankara, s. 315-317.
- Doğru, H. (1992).** XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, AFA Yayınları, İstanbul.
- Güneş, İ., Yakut, K. (2007).** Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Heyet (1982).** Eskişehir, Yurt Ansiklopedisi, Cilt IV, Anadolu Yayınları, İstanbul, s. 2814-2850.
- Ser Mühendis Kenan Bey (1329).** Lületaşı Madeninin Tarz-ı İmalatı, Ticaret ve Ziraat Mecmuası, Dersaadet, s. 4-26.
- Kütükoğlu, M. S. (1995).** Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, Belleten, Cilt LIX, Sayı: 225, Ankara, s. 395-413.
- Menekşe, M. (2012).** Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Eskişehir Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla.
- Merçil, E. (2000).** Türkiye Selçukluları'nda Meslekler, TTK Yayınları, Ankara.
- Oğuzoğlu, Y., Emecen, F. (1995).** Eskişehir, DİA., Cilt XI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 398-401.
- Ortaylı, İ. (2011).** Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), TTK Yayınları, Ankara.
- Özçelik, S. (2005).** XIX. Yüzyıl Ortalarında Acıpayam ve Çevresi (Temettuat Defteri İncelemesi), Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Özçelik, S. (2005).** XIX. Yüzyılda Honaz Kazası'nda Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre), Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Öztürk, S. (2011).** Temettuat Tahrirleri, Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 4-5, İstanbul, s. 537-590.
- Parlatır, İ. (2011).** Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Sertoğlu, M. (1986).** Osmanlı Tarih Lûgatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, İ., Emecen, F. (1988).** XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı, Osmanlı Araştırmaları, Cilt VII, İstanbul, s. 287-301.

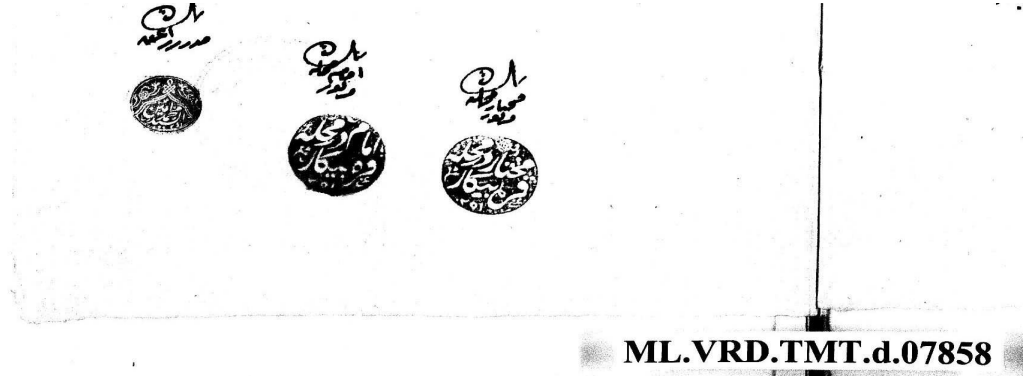
- Şahin, H. (2009).** Eskişehir Kırsalında Ekonomik ve Sosyal Yapı: 1844/1845, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Texier, C. (2002).** Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt II, (Çev.: Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ünal, M.A. (2011).** Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Yazıcı, A. (1997).** XIX. Yüzyılda Eskişehir'in Ekonomik Durumu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Ekler

Ek 1. Eskişehir Temettuât Defterleri

Defter Numarası	Fon Kodu	Defter Sayfa Sayısı	Yerleşim Yeri	Yerleşim Yeri Hane Sayısı
7833	ML.VRD.TMT.d.	7	Kıraçlık Karyesi	24
7834	ML.VRD.TMT.d.	21	Büğdüz Karyesi	63
7835	ML.VRD.TMT.d.	35	Kayı Karyesi	108
7836	ML.VRD.TMT.d.	37	Akçağlan Mahallesi	149
7837	ML.VRD.TMT.d.	27	Ilıca Karyesi	100
7838	ML.VRD.TMT.d.	157	Paşa Mahallesi	386
7839	ML.VRD.TMT.d.	7	Danişment Karyesi	16
7840	ML.VRD.TMT.d.	55	Orta Mahalle	202
7841	ML.VRD.TMT.d.	7	Cimroz Karyesi	22
7842	ML.VRD.TMT.d.	5	Virancık Karyesi	13
7843	ML.VRD.TMT.d.	27	Karayük Karyesi	84
7844	ML.VRD.TMT.d.	19	Dereköy Karyesi	60
7845	ML.VRD.TMT.d.	31	Küplü Karyesi	103
7846	ML.VRD.TMT.d.	11	Kapukaya Karyesi	33
7847	ML.VRD.TMT.d.	15	Ağcahisar Karyesi	48
7848	ML.VRD.TMT.d.	59	Bozan Karyesi	204
7849	ML.VRD.TMT.d.	17	Bozaniç Karyesi	61
7850	ML.VRD.TMT.d.	24	Laçın Karyesi	102
7851	ML.VRD.TMT.d.	25	Muttalıp Karyesi	81
7852	ML.VRD.TMT.d.	57	Alpu Karyesi	199
7853	ML.VRD.TMT.d.	35	Gündüzler Karyesi	111
7854	ML.VRD.TMT.d.	17	Sepetçi Karyesi	64
7855	ML.VRD.TMT.d.	17	Kızılcaviran Karyesi	46
7856	ML.VRD.TMT.d.	11	Düz Karyesi	35
7857	ML.VRD.TMT.d.	17	Sekiviran Karyesi	60
7858	ML.VRD.TMT.d.	23	Karapınar Mahallesi	80
7859	ML.VRD.TMT.d.	11	Bey Karyesi	25
7860	ML.VRD.TMT.d.	17	Taycılar Karyesi	52
7861	ML.VRD.TMT.d.	21	Mayıslar Karyesi	75
7862	ML.VRD.TMT.d.	15	Karacaviran Karyesi	54
16023	ML.VRD.TMT.d.	27	Dede Mahallesi	116
Toplam		854		2776

Ek 2. 7858 Numaralı Karapınar Mahallesi Temettuât Defterinde Muhtar, İmam ve Ziraat
Müdürü Mühürleri

ML.VRD.TMT.d.07858